

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA

Laima Kijanskaitė

**LIETUVOS GENERALINIO GARBĖS KONSULO JONO ŽMUIDZINO
VEIKLA KANADOJE 1962-1989 METAIS**

Magistro baigiamasis darbas

Migracijos politikos ir lietuvių diasporos istorijos studijų programa,
valstybinis kodas 621V27001
Istorijos studijų kryptis

Vadovas dr. Asta Petraitytė-Briedienė _____
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Apginta prof. dr. Ineta Dabašinskienė _____
(Fakulteto/studijų instituto dekanas/direktorius) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2015

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS	5
1. JONO ŽMUIDZINO DIPLOMATINĖS VEIKLOS PRADŽIA	9
1.1. Jono Žmuidzino politinės veiklos pradžia LDT	9
1.2. Jono Žmuidzino paskyrimas Lietuvos generaliniu garbės konsulu Kanadoje ir diplomatinio pripažinimo aplinkybės	11
2. JONO ŽMUIDZINO POLITINĖ VEIKLA KANADOJE (1962-1989 M.)	20
2.1. Jono Žmuidzino bendradarbiavimas su Kanados valdžios įstaigomis Lietuvos laisvinimo byloje	20
2.1.1. Kanados ministro pirmininko Johno Diefenbakerio pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato pripažinimo atžvilgiu	21
2.1.2. Kanados valdžios požiūris Baltijos šalių generalinių garbės konsulatų atžvilgiu vadovaujant liberalų politinei jėgai	23
2.1.3. Jono Žmuidzino pastangos viešinti Lietuvos laisvinimo bylos klausimą bendraujant su Kanados spauda	26
2.2. Jono Žmuidzino bendradarbiavimas su Latvijos ir Estijos atstovais Kanadoje Baltijos šalių okupacijos iškėlimo klausimu	28
2.3. Jono Žmuidzino pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato veiklos finansavimo klausimu	33
3. JONO ŽMUIDZINO VISUOMENINĖ – KULTŪRINĖ VEIKLA	40
3.1. Kūrybinė ir mokslinė veikla	40
3.2. J. Žmuidzino veikla visuomeninėse organizacijose	42
IŠVADOS	49
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	51

SANTRAUKA

Lietuvos generalinio garbės konsulo Jono Žmuidzino veikla Kanadoje 1962-1989 m.

Magistro darbo autorė Laima Kijanskaitė

Darbo vadovė dr. Asta Petraitytė-Briedienė

Pagrindinės sąvokos: diplomacija, generalinis garbės konsulas, konsulas.

Tyrimo objektas – Lietuvos generalinio garbės konsulo Jono Žmuidzino veikla Kanadoje 1962-1989 m.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti J. Žmuidzino veiklą Lietuvos generaliniame garbės konsulate Kanadoje 1962-1989 m.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą naudojami šie metodai: mokslinės literatūros šaltinių, periodikos, dokumentų sisteminės ir palyginamosios analizės metodai.

Šiame tyrime aptariama Jono Žmuidzino politinės veiklos pradžia LDT bei jo paskyrimo Lietuvos generaliniu garbės konsulu Kanadoje ir diplomatinio pripažinimo aplinkybės. Aiškinamasi koks buvo J. Žmuidzino bendradarbiavimas su Kanados valdžios įstaigomis Lietuvos laisvinimo byloje, atskleista, kokia buvo Kanados ministro pirmininko Johno Diefenbakerio pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato pripažinimo atžvilgiu, bei kaip kito Baltijos šalių konsulatų padėtis, kai Kanadoje vadovaujantį vaidmenį vėl užėmė liberalų politinė srovė. Tyrime nagrinėjamas Kanados spaudos požiūris Lietuvos generalinio garbės konsulato veiklos atžvilgiu, bendradarbiavimas su Latvijos ir Estijos atstovais Kanadoje bei pristatyta J. Žmuidzino pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato veiklos finansavimo klausimu. Atskleista J. Žmuidzino kultūrinė ir visuomeninė veikla.

SUMMARY

Honorary consul general of Lithuania Jonas Žmuidzinas activity in Canada from 1962 to 1989

Master thesis developed by: Laima Kijanskaitė

Supervides by: dr. Asta Petraitytė-Briedienė

Keywords: diplomacy, honorary consul general, consul.

Research object – Honorary consul general of Lithuania Jonas Žmuidzinas activity in Canada from 1962 to 1989.

The aim of research – to analyze honorary consul general of Lithuania Jonas Žmuidzinas activity in Canada from 1962 to 1989.

Methods of research. The analysis of scientific literature, periodicals, documents and systematic comparative.

This study discussed Jonas Žmuidzinas political activities at the Lithuanian diplomatic service. In this research was analyzed Jonas Žmuidzinas appointment and diplomatic recognition circumstances of the Honorary Consul General of Lithuania in Canada. Study clarified what was Jonas Žmuidzinas cooperation with Canadian authorities in Lithuania liberation revealed case. As well study discussed what was Canadian Prime Minister John Diefenbaker position of Lithuanian Honorary Consulate General recognition in Canada. Study clarified how Lithuanian and other Baltic countries' consulates situation changed when leading role in Canada took liberal political stream. The study examined the Canadian press altitude about Lithuania honorary consul general, analyzed business activities with the co-operation with the Latvian and Estonian representatives of Canada. Also study presented Jonas Žmuidzinas position of Lithuania's honorary consulate general funding questions. Study disclosed Jonas Žmuidzinas cultural and social activities.

IVADAS

Lietuvos generalinis garbės konsulas Jonas Žmuidzinas (1898 m. birželio 10 d. – 1989 m. lapkričio 3 d.) į Lietuvos diplomatijos istoriją įeina kaip aktyvus politikas, visuomenės veikėjas bei rašytojas puoselėjantis lietuviybės idėją. Aktyviausias J. Žmuidzino diplomatinės veiklos etapas sutapo su Antruoju XX a. Lietuvos diplomatijos tarpsniu, kada diplomatai atstovavo nepriklausomybės netekusiui valstybei. Iššūkis kelti Lietuvos laisvinimo bylą J. Žmuidzinui tapo pagrindiniu darbo Kanadoje tikslu. Diplomatas savo veiklą Kanadoje pradėjo 1962 m. sausio 15 d. ir oficialiai atstovavo Lietuvą šioje šalyje iki savo mirties 1989 m. lapkričio 3 d.

Tyrimo aktualumas. Lietuvos diplomatinės tarnybos (toliau – LDT) veikla yra vis plačiau nagrinėjama Lietuvos istorijos dalis. Visgi, daugiausia istorikų dėmesio dažniausiai susilaukia tie diplomatai, kurie turėjo didesnę įtaką visai LDT veiklai, kurių darbai buvo matomi ryškiausiai, o jų įamžinimo svarba nekelia abejonių. LDT laimėjimai buvo neįmanomi ir be mažiau politinės galios turinčiose valstybėse atstovaujančių diplomatų, tad darbas apie Lietuvos generalinį garbės konsulą J. Žmuidziną praplečia LDT tyrimų lauką.

Tyrimo problema. Norint praplėsti išeivijos politikų veiklos tyrimų lauką, būtina prisiminti ir ne pačius aukščiausius postus turėjusius diplomatus, kurių įdirbis nušviečiant Lietuvos nepriklausomybės idėją yra neabejotina bendro LDT tikslo dalis. Pastebėjus, kad pavienių diplomatų veikla nesusilaukė didesnio tyrėjų dėmesio, kyla būtinybė išsiaiškinti jų politinės veiklos gaires, tad šiame tyrime nagrinėjama dar iki šiol neištirta Lietuvos generalinio garbės konsulo Kanadoje Jono Žmuidzino diplomatinė veikla.

Istoriografijos apžvalga. Tyrimas parengtas remiantis archyvine medžiaga, publikacijomis spaudoje, bei LDT veiklos tyrinėtojų darbais. Svarbiausiąją panaudotą informaciją sudaro Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau - LCVA) 665 fondo medžiaga¹. Pastaruoju metu Lietuvos užsienio reikalų ministerija aktyviai siekia sugrąžinti užsienyje esančius Lietuvos diplomatų archyvus, kurie yra reikšmingas Lietuvos valstybės ir diplomatijos paveldas. 2011 m. Lietuvos ambasada Kanadoje birželio 1 dieną buvo perduoti buvusio Lietuvos konsulo Kanadoje Jono Žmuidzino konsuliniai archyvai, kurie nuo 1982 m. buvo saugomi Kanados nacionalinėje bibliotekoje ir archyve. Diplomato archyvą sudaro per 1400 originalių dokumentų, kurių originalai ir jų skaitmeninės kopijos perduotos Lietuvos centriniam valstybės archyviui. Taigi šie svarbūs archyviniai dokumentai yra vertingi ir papildantys Lietuvos diplomatijos tyrinėjimo lauką. Fonde „Lietuvos generalinis konsulas Toronte“ gausu pro memorijų, laiškų, spaudos iškarpų, kurios

¹ Lietuvos generalinis konsulas Toronte // LCVA, f. 665, ap. 1.

suteikia įvairialypės informacijos apie J. Žmuidzino veiklą Kanadoje, dauguma dokumentų nebuvo panaudoti kitų istorikų darbuose.

Savo mokslinėse studijose Asta Petraitytė-Briedienė didelį dėmesį skiria Stasio Lozoraičio veiklos tyrimams², Juozas Skirius nagrinėja Broniaus Kazio Balučio veiklą³. Šaltinių publikacijoje „Lietuvos diplomatų korespondencija (1940-1945 m.)“⁴ A. Petraitytė-Briedienė pateikia diplomato Edvardo Turausko archyve išlikusius laiškus, telegramas, dokumentus. Lino Salduko sudarytoje knygoje apie Juozą Gabri-Paršaitį „Tautos sargyboj. Atsiminimai“⁵ publikuojami J. Gabrio prisiminimai, Daivos Dapkutės ir A. Petraitytės-Briedienės sudarytame straipsnių rinkinyje „Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940-1991 m.“⁶ pateikiamos mokslinėje konferencijoje sakytos istorikų, diplomatų kalbos. Knygoje „Lietuvos diplomatija XX amžiuje“⁷ publikuoti Lietuvos diplomatinės tarnybos 80-mečiui ir S. Lozoraičio 100-osioms gimimo metinėms skirtos konferencijos pranešimai.. Diplomatinę veiklą aprašinėjo ir LDT atstovas Stasys Antanas Bačkis⁸ sudaręs trumpą, tačiau itin išsamų LDT veiklos aprašymą.

R. G. Felthamo knygoje „Diplomatijos vadovas“⁹ randama informacijos apie tai, kas yra būdinga ir būtina diplomatiniam darbe, kokių taisyklių ir reikalavimų turi laikytis diplomatai, kokios jų pareigos bei teisės. Žinios, apie bendrą diplomatų veiklą specifiką, buvo naudingos aiškinantis, kokias funkcijas ir kokius įgaliojimus turėjo diplomatas J. Žmuidzinas.

Norint atskleisti LDT darbo problematiką, remtasi Lauryno Jonušausko monografija „Likimo vedami“¹⁰, kurioje nuosekliai atsiskleidžia LDT veiklos raida, diplomatinė tarnyba veiklos kaita. Istoriko darbe pateikta informacija supažindina su plačiu LDT veiklos kontekstu, padedančiu suvokti ir J. Žmuidzino darbo LDT užuomazgas. Kazio Lozoraičio straipsnyje „Žvilgsnis į vilties diplomatiją egzilyje“¹¹, pateikiama glausta, autentiška informacija apie LDT supažindina su pagrindine pasiuntinių veikla, LDT problemomis bei iššūkiais. A. Petraitytės-Briedienės monografijoje „Lietuvos diplomatijos tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940-1983)“¹² rašoma apie diplomatijos vadovo sprendimus, kurie turėjo įtakos ir visų LDT atstovų veiklai. J. Skiriaus darbe

² Petraitytė-Briedienė A., *Lietuvos diplomatijos tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940-1983)*: monografija. Vilnius: Versus aureus, 2012.

³ Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001.

⁴ *Lietuvos diplomatų korespondencija (1940-1945 m.)*: šaltinių publikacija (sudarytoja A. Petraitytė-Briedienė). Vilnius: Versus aureus, 2012.

⁵ Gabrys-Paršaitis J. *Tautos sargyboj. Atsiminimai*. (sudarytojas L. Saldukas). – Vilnius: Versus aureus, 2006.

⁶ *Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940-1991 m.* Straipsnių rinkinys (sudarytojos D. Dapkutė, A. Petraitytė). Vilnius: Versus aureus, 2007.

⁷ *Lietuvos diplomatija XX amžiuje*. Vilnius: Vaga, 1999.

⁸ Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: 1999.

⁹ Feltham R. G. *Diplomatijos vadovas*. Vilnius: Versus aureus, 2009.

¹⁰ Jonušauskas L. *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940-1991*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2003.

¹¹ Lozoraitis K. Žvilgsnis į vilties diplomatiją egzilyje // *Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007.

¹² Petraitytė-Briedienė A., *Lietuvos diplomatijos tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940-1983)*: monografija. Vilnius: Versus aureus, 2012.

„Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis“¹³ aptarta ir J. Žmuidzino diplomatinio darbo LDT pradžia.

Giedriaus Jankausko monografijoje „Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX amžiaus 6-9 dešimtmečiais“¹⁴ atskleidžiamas nešališkas požiūris į JAV ir Kanados politikos gaires, jų įtaka LDT, aptariamai diplomatų veiklos pokyčiai Šiaurės Amerikoje. G. Jankausko straipsniuose „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m.¹⁵, „Nepriklausomų valstybių reliktas: Pabaltijo kraštų garbės konsulai Kanadoje XX a. 8-9 dešimtmečiuose“¹⁶ aptariamas Kanados ministro pirmininko Johno Diefenbakerio indėlis į sėkmingą J. Žmuidzino diplomatinės veiklos pradžią, bei Kanados vidaus bei užsienio politikos kaita, kuri įtakojo ir Lietuvos generalinio garbės konsulato veiklą. Taip pat apie Kanados politiką, bei jos santykius su SSRS rašoma V. Glazovo knygoje „Canadian policy toward Krushchev's Soviet Union“¹⁷.

J. Žmuidzino veikla pristatoma ir aptariama remiantis teksta paskelbtais „The Citizen“, „Ottawa journal“, „The Telegram“, „The globe and mail“, „The Washington post“, „Tėviškės žiburiai“, „Draugas“, „Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos“, „Suvalkija“, „Vienybė“, „XXI amžius“, „Kauno diena“, „Tarp knygų“, „Naujienos“, „Metmenys“.

Tyrimo objektas – Lietuvos generalinio garbės konsulo Jono Žmuidzino veikla Kanadoje 1962-1989 m.

Tyrimo tikslas – išnagrinėti J. Žmuidzino veiklą Lietuvos generaliniame garbės konsulate Kanadoje 1962-1989 m.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti J. Žmuidzino diplomatinio darbo pradžios aplinkybes;
2. Išanalizuoti, kaip pasireiškė J. Žmuidzino politinė veikla Lietuvos generaliniame garbės konsulate Kanadoje;
3. Pristatyti J. Žmuidzino visuomeninę bei kultūrinę veiklą.

Temos chronologinės ribos – nagrinėjama tema apima laikotarpį nuo 1962 iki 1989 m. Taip pat siekiant trumpai atskleisti J. Žmuidzino pirmtakų darbą Kanadoje, bei jo įsitraukimo į LDT laikotarpį, tyrime taip pat trumpai aptariama J. Žmuidzino veikla ir nuo 1930 m.

¹³ Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001.

¹⁴ Jankauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX amžiaus 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009.

¹⁵ Jankauskas G. „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m. // *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 1*. Vilnius: LII, 2006, p. 104.

¹⁶ Jankauskas G. Nepriklausomų valstybių reliktas: Pabaltijo kraštų garbės konsulai Kanadoje XX a. 8-9 dešimtmečiuose // *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 139.

¹⁷ Glazov J. *Canadian policy toward Krushchev's Soviet Union*. Montreal, 2002.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą naudojami šie metodai: mokslinės literatūros šaltinių, periodikos, dokumentų sisteminės ir palyginamosios analizės metodai.

Darbo struktūra orientuota į darbo uždavinius. Pirmojoje dalyje aptarta Jono Žmuidzino politinės veiklos pradžia LDT bei jo paskyrimo Lietuvos generaliniu garbės konsulu Kanadoje ir diplomatinio pripažinimo aplinkybės. Antroji darbo dalis plačiausia joje aiškinamasi koks buvo J. Žmuidzino bendradarbiavimas su Kanados valdžios įstaigomis Lietuvos laisvinimo byloje, tiriama, kokia buvo Kanados ministro pirmininko Johno Diefenbakerio pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato pripažinimo atžvilgiu, bei kaip kito Baltijos šalių konsulatų padėtis, kai Kanadoje vadovaujantį vaidmenį vėl užėmė liberalų politinė srovė. Nagrinėjamas Kanados spaudos požiūris Lietuvos generalinio garbės konsulato veiklos atžvilgiu, bendradarbiavimas su Latvijos ir Estijos atstovais Kanadoje bei aiškinamasi J. Žmuidzino pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato veiklos finansavimo klausimu. Trečiojoje tyrimo dalyje pristatoma J. Žmuidzino kultūrinė ir visuomeninė veikla.

1. JONO ŽMUIDZINO DIPLOMATINĖS VEIKLOS PRADŽIA

Lietuvos diplomacija suskaičiuoja beveik šimtmetį trunkančią savo nepertraukiamos veiklos istoriją, nuo 1918 m. iki šių dienų.¹⁸ Nes Lietuvos diplomatinė tarnyba – vienintelė oficiali nepriklausomos Lietuvos institucija, kuri nenutraukė savo veiklos ir krašto okupacijos metais (1940-1990 m.). Po Pirmo pasaulinio karo Lietuvai, esant nedidelei valstybei, teko dėti daug pastangų ir išteklių, norint užtikrinti savo šalies saugumą, ekonominę plėtrą, stabilumą regione, dalyvauti tarptautinės politikos formavime, o šiems tikslams pasiekti vienas iš įrankių buvo jos diplomacija.¹⁹ Pirmosios Lietuvos Respublikos dvidešimtmečiu buvo išugdyta visa diplomatų karta, kuri dėjo dideles pastangas atstovaujant Lietuvą. Pasiuntiniai buvo pirmieji, kurie pradėjo kalbėti apie galimas okupacijos grėsmes ir joms pasitvirtinus, sugebėjo išlikti veiksnūs, kelti nepriklausomos valstybės klausimą, kai netekus laisvės, diplomatiniai korpusai atsidūrė už tarptautinius santykius apibrėžiančių susitarimų ribų.²⁰ Daugiau nei dvidešimt metų atstovavę nepriklausomą valstybę, tie patys diplomatai liko dirbti ir LDT gretose jau po krašto okupacijos.

1.1. Jono Žmuidzino politinės veiklos pradžia LDT

Formaliai nutraukus ryšius su sovietine Lietuva, Lietuvos diplomatai toliau atstovavo nepriklausomai Lietuvos valstybei, tačiau jų veikla visiškai priklausė nuo valstybės, kurioje rezidavo, politinio nusistatymo.²¹ Kazio Lozoraičio teigimu, diplomatai egzilyje buvo „vilties diplomatijos atstovais“, kurie įkūnijo lietuvių viltį vėl sugrįžti į laisvą ir nepriklausomą tautų bendruomenę.²²

Jonas Žmuidzinas į diplomatinę veiklą įsitraukė pabaigęs teisės studijas Montpeljė (Prancūzija) universitete (1924-1927 m.), kur mokėsi gavęs valstybinę stipendiją bei viešosios teisės ir politinės ekonomikos kursus Paryžiaus universitete (1928-1929 m.). Įgijęs ekonomikos daktaro laipsnį, būsimasis diplomatas grįžo į Lietuvą ir nuo 1930 m. dirbo Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje vicekonsulu²³. 1932-1937 m. buvo paskirtas vicekonsulu ir konsulinio skyriaus vedėju Lietuvos pasiuntinybėje Londone (Didžioji Britanija)²⁴. Pradėjus dirbti

¹⁸ Lozoraitis K. Žvilgsnis į vilties diplomatiją egzilyje // *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 16.

¹⁹ Jonušauskas L. *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940-1991*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2003, p. 37.

²⁰ Trijų pasiuntinių 1939 m. lapkričio 2 d. memorandumas užsienio reikalų ministrui // *Metmenys*. 1979, nr. 37, p. 158.

²¹ Jonušauskas L. *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940-1991*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2003, p. 83.

²² Lozoraitis K. Žvilgsnis į vilties diplomatiją egzilyje // *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 9.

²³ Sugrįžimas į jaunystės miestą // *Kauno diena*, 1998 m. birželio 10 d., Nr. 133, p. 5.

²⁴ Keturakis R. *Jonas Žmuidzinas* // *Suvalkija*, 2009, Nr. 1 (40), p. 20.

diplomatinė darba, J. Žmuidzinui, kaip ir kitiems Lietuvos diplomatams, diplomatijos darbo subtilybių ir įgūdžių teko mokytis pačiam. Lietuvos diplomatams per trumpą laiką teko prisivytį senųjų Vakarų valstybių diplomatijos mokslus ir stengtis tinkamai atstovauti Lietuvai tarptautinėje erdvėje²⁵.

J. Žmuidzino bei kitų Lietuvos pasiuntinybės atstovų Londone darbas buvo griežtai prižiūrimas tuometinio Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Broniaus Kazio Balučio. Galima teigti, jog griežta darbo kontrolė ir priežiūra ne vienam B. K. Balučio bendradarbiui išugdė atsakingumo ir kruopštumo savybes. Karo ir pokario metais Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Londone buvo ypatingai atsargus ir tokiais skatino būti ir kitus LDT atstovus, kadangi dirbti reikėjo taip, kad nebūtų pakenkta Lietuvai.²⁶ Kaip mini J. Žmuidzinas, B. K. Balutis reikalavo iš savo pavaldinių dirbti taip nepriekaištingai, kaip dirba jis pats, kiekvienas darbas privalėjo būti atliktas ne gerai, o puikiai, nes pavaldiniai už savo darbą iš valstybės gauna atlyginimą²⁷. (J. Žmuidzino alga Londone siekė 2132 Lt.²⁸).

Po trumpo vizito Lietuvoje, 1937 m. spalio 7 d. J. Žmuidzinas į Londoną nebegrižo dėl pašlijusios sveikatos ir prašėsi perkliamas dirbti kur nors kitur. Diplomato darbo vietą Londone užėmė Jonas Jakobas²⁹. Periodikoje šis J. Žmuidzino apsisprendimas aprašomas siauriau: minima, jog 1937-1940 m. jis buvo konsulo bei pasiuntinybės pirmuoju sekretoriumi Londone³⁰. Taip pat pažymima, jog eidamas šias pareigas, diplomatas dirbo ir radijo laidose spaudos apžvalgos redaktoriumi (1937-1939 m.)³¹. Pastebėta, jog kai kuriuose šių dienų periodiniuose leidiniuose³², o tiksliau R. Keturakio tekstuose pateiktos žinios apie J. Žmuidzino paskyrimą dirbti konsulo bei pasiuntinybės pirmuoju sekretoriumi Londone neatitinka tiesos. Pats J. Žmuidzinas pateikęs informaciją apie save *Lietuvių enciklopedijai*³³ patvirtina apsisprendimo pasilikti Lietuvoje faktą. Apie J. Žmuidzino pasilikimą Lietuvoje pastebi ir J. Skirius, taip pat šis faktas pateikiamas ir *Lietuvių enciklopedijoje*³⁴ bei leidiniuose „Prisimenam „Aušrą“³⁵, „Tarp knygų“³⁶.

²⁵ Lozoraitis K. Žvilgsnis į vilties diplomatiją egzilyje // *Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 16.

²⁶ Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: 1999, p. 24.

²⁷ Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 386.

²⁸ Ten pat, p. 422.

²⁹ Ten pat, p. 386.

³⁰ Prisiminimas grįžtančiųjų į jaunystės miestą // *XXI amžius*, 1998 m. liepos 8 d., Nr. 53, p. 10.

³¹ Keturakis R. Jonas Žmuidzinas // *Suvalkija*. 2009, Nr. 1 (40), p. 20.

³² Prisiminimas grįžtančiųjų į jaunystės miestą // *XXI amžius*, 1998 m. liepos 8 d., Nr. 53, p. 10. ir Keturakis R. Jonas Žmuidzinas // *Suvalkija*. 2009, Nr. 1 (40), p. 20.

³³ Raštas dėl informacijos suteikimo Lietuvių enciklopedijai // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 94.

³⁴ Jonas Žmuidzinas // *Lietuvių enciklopedija*. Boston: 1966, T. 35, p. 388-389.

³⁵ Budrevičius K. *Prisimenam „Aušrą“*. Toronto: Danaitis Associates, 1990, p. 133.

³⁶ Sukanka 100 metų, kai gimė diplomatas, rašytojas Jonas Žmuidzinas (1898-1989) // *Tarp knygų*, 1998 m. balandžio 4 d., p. 47.

1937 m. J. Žmuidziną grįžęs į Lietuvą, iki Lietuvos okupacijos dirbo konsulu, pirmuoju pasiuntinybės sekretoriumi to meto centro įstaigoje, Kaune. Tuo pat metu ėjo Valstybės radiofono spaudos apžvalgos redaktoriaus pareigas.³⁷

Vykstant Antrajam pasauliniam karui, 1944 m., J. Žmuidziną su šeima pasitraukė į Vokietiją ir pradėjo pirmininkauti Vangeno (Wangen) lietuvių tremtinių bendruomenės valdybai. Po karo, 1947 m. diplomatas išvyko į Didžiąją Britaniją, iš kurios 1951 m. pasitraukė į Kanadą (Montrealį), kur dirbo lietuvių bendruomenės politinio komiteto pirmininku.³⁸ Pabrėžtina tai, kad archyvuiniuose dokumentuose ir mokslininkų darbuose nėra aptinkama išsamesnių duomenų apie 1947-1951 m. J. Žmuidzino veiklą Didžiojoje Britanijoje.

1962 m. Jonas Žmuidziną buvo paskirtas Lietuvos generaliniu garbės konsulu Kanadai, dėl darbo konsulate persikėlė į Torontą.

1.2. Jono Žmuidzino paskyrimas Lietuvos generaliniu garbės konsulu Kanadoje ir diplomatinio pripažinimo aplinkybės

Oficialūs diplomatiniai Lietuvos santykiai su Kanada buvo užmegzti 1937 m. gegužės 5 d. paskyrus pirmąjį Lietuvos konsulą Gerald Lynham Porte Grant-Suttie. Tačiau, J. Žmuidzino teigimu, tai įvyko anksčiau. Jo nuomone, Lietuvos – Kanados diplomatiniai santykiai buvo užmegzti lygiagrečiai su Lietuvos konsulais Londone. Iki tapdamas generaliniu garbės konsulu Kanadoje, J. Žmuidziną dar 1932 m. susirašinėjo su vyriausioju Kanados komisarų dėl Lietuvos piliečių palikimų reikalų³⁹, taip pat su Kanados valdžios atstovais bendradarbiavo ir B. K. Balutis dirbęs Londone⁴⁰. Taigi, aiškiai pastebimas diplomatinis bendradarbiavimas dar iki 1937 m.

Kanadoje 1937 m. buvo įkurtas Lietuvos generalinis garbės konsulas (adresas: nuo 1937 m. 153 Evelyn Avenue, Toronto 9, Ontario, Canada⁴¹; nuo 1964 m. balandžio 15 d.: 1 Trillium Terrace, Toronto 18, Ontario, Canada,⁴² šiuo metu: 835, rue Brault Saint-Jean-sur-Richelieu, QC J3B 2G6, Canada⁴³), kuris po Lietuvos okupacijos buvo vienas iš keturių išlaikiusių savo statusą Lietuvos garbės konsulatų (po Lietuvos okupacijos oficialumą išlaikę 4 Lietuvos garbės konsulatai: Toronte (Kanadoje), Ciuriche (Šveicarijoje), Helsinkyje (Suomijoje) ir Osle (Norvegijoje) ir 11 garbės konsulų ir vicekonsulų⁴⁴). Šių generalinių garbės konsulatų kartu su garbės konsulatais

³⁷ Budrevičius K. *Prisimenam „Aušrą“*. Toronto: Danaitis Associates, 1990, p. 133.

³⁸ Keturakis R. Jonas Žmuidziną // *Suvalkija*. 2009, Nr. 1 (40), p. 20.

³⁹ J. Žmuidzino laiškas Juozui Kajeckui, 1966 m. gegužės 31 d. // LCVA, f. 665, ap. 1., b. 2, l. 57.

⁴⁰ J. Žmuidzino laiškas Jurgiui Baltrušaičiui, 1965 m. balandžio 20 d. // Ten pat, l. 51.

⁴¹ H. C. Green'o laiško J. Žmuidzinui vokas, 1962 m. rugpjūčio 15 d. // Ten pat., b. 12, l. 28.

⁴² J. Žmuidzino laiškas „Dirvos“ administracijai, 1964 m. kovo 11 d. // Ten pat, b. 8, l. 43.

⁴³ Garbės konsulatai Kanadoje // <http://www.ca.mfa.lt/ca/lt/atstovybe/garbes-konsulai> [žiūrėta: 2015-02-16]

⁴⁴ Jonušauskas L. *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940-1991*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2003, p. 81.

tinklas turėjo mažiau galių ir pareigų nei generaliniai konsulatai ar konsulatai, bet jų tinklas tebeliko gana platus ir po Lietuvos okupacijos.

J. Žmuidzinas buvo nusivylęs, jog Lietuvos generalinis garbės konsulas buvo įkurtas ne Otavoje, sostinėje, o Toronte. Tačiau Torontas buvo pasirinktas neatsitiktinai: tai didžiausias Kanados miestas, kuriame gyveno didžioji lietuvių emigrantų dalis. Jame buvo 33 konsulatai⁴⁵, tad Torontą galima laikyti svarbiu instituciniu miestu, o lietuvių reikalų atstovas čia tikrai buvo reikalingas. Visgi, J. Žmuidzino nuomone, konsulo nepaskyrimas ir Otavoje buvo Lietuvos klaida, padaryta dar iki okupacijos, nes tai atlikti nebūtų buvę sudėtinga: „Jei mes neturime nūdien savo diplomatinio atstovo Otavoje, tai visų pirma turbūt dėlto, kad to regis nesiekėme bei jo nepaskyrėme. Nemanau, jog būtų buvę didelių sunkumų gauti Kanados v-bės sutikimą jo paskyrimui“⁴⁶. Vėliau konsulato nebuvimas sostinėje sukėlė Lietuvos pasiuntiniams papildomų rūpesčių, nes paprastai svarbiausios ir daugiau galių bei įtakos turinčios valdžios institucijos, atstovybės ir pasiuntinybės buvo Otavoje. Kaip rašoma G. Janausko straipsnyje „Nepriklausomų valstybių reliktais: Pabaltijo kraštų garbės konsulai Kanadoje XX a. 8-9 dešimtmečiuose“⁴⁷, garbės konsulų rezidavimas Toronte, o ne Otavoje buvo viena iš ne itin aktyvaus veikimo priežasčių.

Pirmuoju Lietuvos generaliniu garbės konsulu Kanadoje turėjo tapti ne G. L. P. Grant-Suttie, o Martynas Yčas, tačiau politiko ir teisininko finansiniai neatsiskaitymai su britų prekybininkais sukėlė Didžiosios Britanijos vyriausybei abejonių dėl M. Yčo paskyrimo tinkamumo⁴⁸. Britų nuomonė apie diplomatus buvo itin reikšminga, nes Kanada buvo Didžiosios Britanijos dominija ir skiriant diplomatus šiai šaliai, juos tvirtino Didžiosios Britanijos užsienio reikalų žinyba. Pirmąjį Lietuvos atstovą Kanadoje G. L. P. Grant-Suttie paskyrė B. K. Balutis. Šį paskyrimą J. Žmuidzinas vertino neigiamai: „Jam bekonsulaujant ir susiaurėjo Lietuvos konsulo teisės. Kaip tai atsitiko <...> neįmanoma atsakyti neturint pilnų duomenų, bet Kanados valdžia kelis kartus kibo prie mūsų konsulo <...> visgi 1949 m. G. Suttie iš konsulo sąrašo buvo išbrauktas ir raštai jam buvo siunčiami be rango: Mr. Grant-Suttie“⁴⁹. Apie tai, kodėl G. L. P. Grant-Suttie buvo išbrauktas iš sąrašų negalėjo prisiminti ir buvęs užsienio reikalų ministras, po krašto okupacijos ėjęs LDT šefo pareigas Stasys Lozoraitis⁵⁰.

1949 m. gegužės 24 d. mirus G. L. P. Grant-Suttie, diplomatijos šefas S. Lozoraitis generaliniu garbės konsulu Kanadai paskyrė Vytautą Gylį, kuris 1949 m. gruodžio 1 d. Kanados

⁴⁵ J. Žmuidzino laiškas „Tėviškės žiburiams“, 1963 m. sausis // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 8, l. 22.

⁴⁶ J. Žmuidzino laiškas Jurgiui Baltrušaičiui, 1965 m. balandžio 20 d. // Ten pat., b. 2, l. 51.

⁴⁷ Janauskas G. Nepriklausomų valstybių reliktais: Pabaltijo kraštų garbės konsulai Kanadoje XX a. 8-9 dešimtmečiuose // *Lietuvių diplomatija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 139.

⁴⁸ J. Žmuidzino laiškas Jurgiui Baltrušaičiui, 1965 m. balandžio 20 d. // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 2, l. 51.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ S. Lozoraičio laiškas J. Žmuidzinui, 1962 m. birželio 27 d. // Ten pat, b. 12, l. 18.

vyriausybės sutikimu pradėjo eiti pareigas⁵¹. Konsuliniuose sąrašuose jis neregistruotas, bet Kanados valdžios įstaigos, administracija ir policija buvo informuota, kad Kanadoje yra toks konsulas ir jam bus teikiama visa pagalba einant pareigas⁵². V. Gylio paskyrimo klausimą padėjo spręsti Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras JAV Povilas Žadeikis, kuris Lietuvos atstovo Toronte pratęsimo klausimą išdėstė Kanados ambasadoriui Vašingtone Humphrey Hume Wrongui. Iš Kanados URM buvo gautas atsakymas, jog toks paskyrimas galimas, tačiau naujasis Lietuvos atstovas sąrašuose neregistruotas. Paskirtas generaliniu konsulu Kanadoje, V. Gylys nepasinaudojo proga ir teise būti įrašytu į Toronto telefonų knygą kaip Lietuvos atstovas, taip pat prie savo namo neišsikėlė iškabos, jog čia gyvena Lietuvos generalinis konsulas, nors tokį leidimą buvo gavęs.⁵³ V. Gylys buvo kritikuojamas, kad po paskyrimo neprisistatė Kanados URM, kas vėliau galėjo apsunkinti Lietuvos generalinio konsulato bendradarbiavimą su Kanados valdžios įstaigomis. Kodėl V. Gylys nerodė didesnės iniciatyvos bendradarbiauti su aukščiausio rango Kanados valdininkais nėra aišku.

J. Žmuidzinas – trečiasis Lietuvos atstovas Kanadoje, kuris iki paskyrimo turėjo diplomatinio darbo patirties (dar tarpukariu buvo konsulinio skyriaus vedėju Londone) ir turėjo teisę dirbti LDT. Po V. Gylio mirties, Juozas Kajeckas, tuometinis Lietuvos pasiuntinys JAV, kreipėsi į Kanados vyriausybę su prašymu pripažinti Lietuvos diplomatijos šefo S. Lozoraičio nutarimą į konsulo pareigas paskirti J. Žmuidziną.⁵⁴ LDT rūpinosi, kad naujai skiriamo konsulo kandidatūra nekeltų abejonių. Siekiant išsaugoti Lietuvos diplomatų tinklą, jie buvo skiriami itin atsakingai, tad diplomatų reputacija turėjo būti nepriekaištinga.

Lietuvos konsulu Kanadai J. Žmuidzinas tapo 1962 m. sausio 15 d. ir turėjo pradėti rūpintis lietuvių interesų gynimu, ekonominių, kultūrinių, visuomeninių ir mokslinių ryšių plėtotės rėmimu tarp siunčiančiosios ir priimančiosios šalies. Taip pat šio konsulo atsakomybėje buvo parama šalių santykių plėtotei, susipažinimas su Kanados ekonominiu, kultūriniu bei moksliniu gyvenimu bei siunčiančios šalies, šiuo atveju – LDT informavimas⁵⁵.

1962 m. rugpjūčio 15 d. Kanados Užsienio Reikalų ministro Howardo Charleso Greeno raštu J. Žmuidzinui buvo suteiktas Baltijos šalių atstovo statusas Kanadoje bei pakeltos pareigos iki generalinio konsulo⁵⁶. Šiuo raštu H. C. Greenas taip pat informavo J. Žmuidziną, kad tų pačių metų spalio mėnesį Lietuvos atstovas buvo priimtas į Konsulinį Korpusą Toronte bei įrašytas į Kanados

⁵¹ J. Žmuidzino laiškas Jurgiui Baltrušaičiui, 1965 m. balandžio 20 d. // Ten pat, l. 51.

⁵² J. Budrio laiškas J. Žmuidzinui apie V. Gylio paskyrimą, 1962 m. vasario 20 d. // LCVA, f. 665, ap. 1., b. 2, l. 1.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Bačkis S. A. Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11) // *Istorija: Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1997, Nr. 36, p. 24.

⁵⁵ Vienos konvencija dėl konsulinių santykių // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=35764 [žiūrėta: 2015-02-11]

⁵⁶ Kanados URM H. C. Greeno raštas J. Žmuidzinui dėl jo įtraukimo į Kanadoje dirbančių konsulų sąrašus, 1962 m. rugpjūčio 15 d. // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 27.

Užsienio Reikalų ministerijos leidžiamą oficialų diplomatų ir konsulų sąrašą „Canadian Representatives Abroad and Representatives of Other Countries in Canada“ (Kanados atstovų užsienyje bei užsienio atstovų sąrašą Kanadoje), kuriame, kaip pažymi pats J. Žmuidzinas, jo pirmtakas V. Gylys neregistravo⁵⁷. Naujai išleistą Kanadoje oficialiai pripažintų diplomatų sąrašą, J. Žmuidzinas gavo 1962 m. gruodžio 18 d. Kanados Užsienio reikalų ministerijoje iš konsulinio departamento vadovo B. A. Walliso rankų⁵⁸.

Neilgai trukus, Lietuvių diplomatas taip pat buvo įtrauktas į „List of Members of the Consular Corps Association of Toronto“⁵⁹ (Toronto konsulinio korpuso sąrašas). Buvimas šiuose sąrašuose suteikė J. Žmuidzinui galimybę dalyvauti konsulų posėdžiuose, rūpintis konsulo reprezentacija ir atstovavimu Lietuvai.

Kai J. Žmuidzinas gavo pripažinimą, apie tai pranešė kitiems Lietuvos diplomatom. Visų pirma – diplomatijos šefui S. Lozoraičiui, kuriam jau kitą dieną buvo išsiųsta skubi telegrama⁶⁰. S. Lozoraitis siūlė šį laimėjimą laikyti visiškoje paslapyje, nes buvo baiminamasi, kad sovietų valdžia galės sutrukdyti naujojo diplomatinio sąrašo išleidimui panaudodami „šantažus, kuriems jie turi plačių galimybių“⁶¹. Visgi, žinios apie pripažinimą nepavyko nusiūpti. Netrukus po J. Žmuidzino įtraukimo į oficialius diplomatinis sąrašus, žinia apie pripažinimą buvo pasiųsta „Amerikos balsui“, spaudai⁶².

Po oficialaus įtraukimo į diplomatinis sąrašus, J. Žmuidzinas buvo pakviestas kartu su Kanadoje ilgiau dirbančiais Estijos ir Latvijos atstovais (J. E. Markusu ir R. N. Brysonu) į Toronto Konsulinio Korpuso susirinkimą. J. Žmuidzinas džiaugėsi šiuo priėmimu, kadangi tai buvo dar viena oficialaus pripažinimo dalis⁶³. Netrukus (1962 m. gruodžio 4 d.) buvo gautas kvietimas susitikti ir su Kanados Ontario provincijos ir Pilietybės ministru Johnu Yaremko⁶⁴.

J. Žmuidziną paskyrus Lietuvos generaliniu konsulu, jį per pirmuosius darbo mėnesius pasveikino JAV, Prancūzijos, Vakarų Vokietijos, Belgijos generaliniai konsulai, Meksikos, Portugalijos ir Kolumbijos, Japonijos konsulai, Švedijos, Suomijos garbės konsulai. Į J. Žmuidzino žinutes dėl jo paskyrimo neatrašė Brazilijos, Graikijos, Izraelio, Jugoslavijos konsulai, Italijos, Olandijos generaliniai konsulai, apie jų gavimą nepatvirtino Kosta Rikos, Danijos, Islandijos, Nikaragvos, Norvegijos, Panamos, Peru, Pietų Afrikos respublikos, Ispanijos atstovai Kanadoje. Šį sąrašą J. Žmuidzinas įvardijo kaip „labai įdomiu ir studijuotinu“, kadangi ne visos valstybės garbės

⁵⁷ J. Žmuidzino laiškas Jonui Kardeliui, 1963 m. rugpjūčio 16 d. // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 2, l. 30.

⁵⁸ J. Žmuidzino laiškas „Tėviškės žiburiams“, 1963 m. sausis // Ten pat, b. 8, l. 21.

⁵⁹ Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: 1999, p. 26.

⁶⁰ J. Žmuidzino telegrama S. Lozoraičiui 1962 m. rugpjūčio 16 d. // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 30.

⁶¹ S. Lozoraičio laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 37.

⁶² „Diplomatinis laimėjimas“ // *Tėviškės žiburiai*. 1962 m. rugpjūčio 23 d., nr. 34 (658), p. 1.

⁶³ J. Žmuidzino 1962 m. spalio 16 d. laiškas J. Bielsiui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 62.

⁶⁴ J. Žmuidzino 1962 m. gruodžio 4 d. laiškas S. Lozoraičiui // Ten pat, b. 2, l. 20.

konsulatus laikė svarbiomis institucijomis ir atrašinėjimas į jų laiškus galėjo atrodyti kaip „nepelningas darbas“⁶⁵, kuris kartu parodydavo, kokią užsienio politikos kryptį veda šalis.

Apie šį Lietuvos diplomatijos istorijai svarbų ir retą įvykį (diplomatais po 1940 m. buvo paskirti tik keli Lietuvos atstovai: Fricas Maieris Brazilijoje nuo 1941 m. vasario, Stasys Sirutis Kolumbijoje nuo 1953 m. birželio, Anatolijus Grišonas Urugvajuje nuo 1950 m. sausio⁶⁶) rašė lietuvių išeivių spaudoje, Kanados dienraščiuose, bei diplomatų korespondencijoje. „Tėviškės žiburiuose“ buvo priminta, kad nuo J. Žmuidzino pripažinimo Lietuvos konsulas bus vadinamas ne „acting consuls“ – einančiu konsulo pareigas, o pilnateisiu konsulatu⁶⁷.

Pastebėjimą konsulų pripažinimo klausimu pareiškė ir Lietuvos generalinis konsulas Niujorke Jonas Budrys, kuris savo laiške J. Žmuidzinui (dar prieš jo įtraukimą į diplomatinį sąrašus) paminėjo, jog Kanados URM tokių titulų paprastai nedalina. Pavyzdžiui, Estijos atstovas J. E. Markusas ne tik negavo leidimo susitikti su Kanados užsienių reikalų ministru, bet ir iš Kanados konsulatinio skyriaus gavo priminimą, jog Kanada negali išlaikyti senųjų diplomatų titulų, kuriuos J. E. Markusas turėjo iki atstovavimo Kanadoje: „Turėjote konsulą – tai tik konsulą ir galite turėti.“⁶⁸ Apie galių padidinimą ar aukštesnio titulo suteikimą negalėjo būti jokios kalbos. Visgi, J. Žmuidzinas gavo aukštesnes galias nei jo pirmtakas V. Gylys, kas nebuvo įprasta to meto diplomatijos politikoje. Tačiau aukštesnio laipsnio nei generalinis garbės konsulas (kurį turėjo pirmasis konsulas G. L. P. Grant-Suttie) gauti nebebuvo galimybių.

J. Žmuidzinas nuoširdaus pasveikinimo nesulaukė ne tik iš kai kurių valstybių, bet ir iš Kanados lietuvių bendruomenės (toliau – KLB) atstovų, dėl kurių pasisakymų kilo tikras žodžių karas. Ypač ryškus konfliktas su KLB kilo dar pačioje J. Žmuidzino konsulinio darbo Kanadoje pradžioje.

Kaip ir kiekvienoje LDT reziduojamoje valstybėje, taip ir Kanadoje su valdžios atstovais bendradarbiavo ne tik lietuvių diplomatai, bet ir aktyvūs visuomenės atstovai. Tačiau PLB valdybos pirmininko Jono Matulionio straipsnyje „VLIK'o reformos reikalus svarstant“ pateikiamos mintys papiktino Lietuvos generalinį konsulą. Anot J. Matulionio dėl Lietuvos generalinio garbės konsulato įtraukimo į valstybės leidžiamus sąrašus ir J. Diefenbakerio noro iškelti Lietuvos laisvinimo bylos klausimą yra nusipelnusi tik PLB. J. Žmuidzinas tokius PLB nario pareiškimus spaudoje įvertino itin neigiamai ir savo pro memorijoje (gavėjo vardas nenurodytas) mini, jog PLB nieko nežinojo apie Otavoje leidžiamą „Canadian Representatives Abroad and Representatives of Other Countries in Canada“ sąrašą. Netgi pats J. Žmuidzinas apie šį sąrašą sužinojo ne iš Lietuvos

⁶⁵ J. Žmuidzino 1962 m. liepos 6 d. Pro memoria // Ten pat, b. 12, l. 19.

⁶⁶ S. Lozoraičio 1962 m. birželio 27 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 18.

⁶⁷ „Diplomatinis laimėjimas“ // *Tėviškės žiburiai*. 1962 m. rugpjūčio 23 d., Nr. 34 (658), p. 1.

⁶⁸ J. Budrio 1962 m. vasario 20 d. laiškas J. Žmuidzinui apie V. Gylio paskyrimą // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 1.

diplomatų ar visuomenės atstovų, o iš Latvijos konsulo R. N. Brysono ir tuoju pat ėmėsi darbų siekdamas būti įtrauktu į diplomatų sąrašus⁶⁹.

Pro memorijoje J. Žmuidzinas pažymi, jog būti įtrauktu į „Canadian Representatives Abroad and Representatives of Other Countries in Canada“ sąrašą jis pasiprašė pats, kai jo namuose 1962 m. gegužės 5 d. svečiavosi Ontarijo provincijos ministrų kabineto narys advokatas, konservatorius S. W. Frolickas su žmona, kuriam Lietuvos atstovas rodė kanadiečių leidžiamą sąrašą ir prašėsi būti į jį įtraukiamas⁷⁰. Todėl pats J. Žmuidzinas rašė, kad šis jo pasiprašymas „greičiausiai tam reikalui turėjo daugiausia įtakos“⁷¹. Lietuvos atstovas ragino Ontarijo provincijos valdžios atstovus J. Yaremko, S. W. Frolicką ir kitus priminti Lietuvos konsulato įtraukimo į šį sąrašą klausimą, kuris turėjo būti svarstomas Ontarijo provincijos parlamente iki artimiausių rinkimų į federacijos parlamentą⁷². J. Žmuidzinas Ontarijo provincijos ministrų kabineto narių, advokatą S. W. Frolicką laikė lietuviams itin palankiu ir supratingu politiku, turinčiu įtakos Ontarijo provincijos parlamente, be to S. W. Frolickas bendradarbiavo su Kanados ministru pirmininku J. Diefenbakeriu, kurių dėka J. Žmuidzinas ir gavo pripažinimą.

Pro memorijos pabaigoje J. Žmuidzinas pabrėžė, kad „PLB neturi jokių nuopelnų dėl Lietuvos konsulato pripažinimo“⁷³. Jis kritikavo PLB nario J. Matulionio pasisakymus teigdamas, kad PLB netgi negalėjo prisidėti prie Lietuvos konsulato įtraukimo į konsulinius sąrašus ir Lietuvos okupacijos klausimo paviešinimo Jungtinėse Tautose (toliau – JT). Apie šiuos J. Žmuidzino laimėjimus PLB išgirdo tik per 1962 m. birželį vykusį Baltų federacijos minėjimą, kurio metu J. Žmuidzinas savo kalboje paminėjo, kad Kanados premjeras J. Diefenbakeris iškelė Baltijos valstybių klausimą JT suvažiavime.

Iš tiesų, J. Žmuidzino pripažinimas turėjo politinio žaidimo tarp Kanados ir SSRS požymių, kai Kanados atstovai siekė parodyti savo viršenybę prieš Sovietų Sąjungą. Tad J. Žmuidzino pripažinimas nėra įtakotas vien jo nuoseklaus darbo ir bendradarbiavimo su aukščiausio rango Kanados politikais. Bene svarbiausiu asmeniu turinčiu svarios įtakos Lietuvos generalinio garbės konsulato veikimui Kanadoje buvo ministras pirmininkas J. Diefenbakeris, dirbęs 1957-1963 m. kadencijoje.

Iš pradžių, Lietuvos generalinio garbės konsulo Kanadai pripažinimo pažadą J. Žmuidzinas gavo žodžiu nuo paties Kanados ministro pirmininko J. Diefenbakerio Toronte. Tai įvyko 1962 m. birželio 14 d. per minėjimą, skirtą masiniam Lietuvos gyventojų trėmimui į Sibirą, kai premjeras tarė svarią kalbą apie Baltijos šalių okupacijos ir įtraukimo į SSRS sudėtį

⁶⁹ Neadresuota J. Žmuidzino Pro memoria // Ten pat, l. 59.

⁷⁰ J. Žmuidzino 1962 m. birželio 14 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 7.

⁷¹ Neadresuota J. Žmuidzino Pro memoria // Ten pat, l. 60.

⁷² Ten pat.

⁷³ Ten pat, l. 61.

nepripažinimą: „Suteikiame užjaučiantį ir pritariantį priėmimą visų šalių atstovams esantiems Kanadoje. Trijų Baltijos šalių konsulai yra Kanados valdžios institucijų pilnai pripažįstami.“⁷⁴ Ši kalba buvo išspausdinta straipsnyje „Minister Tells Crowd. PM's reply to Soviet Wins Cheers at Rally“ („Ministras tarė miniai. Premjeras atsakė dėl sovietų džiaugsmo šūknių“).

Baltijos šalių okupacijos minėjimo metu, J. Diefenbakeris taip pat priminė savo sakytą kalbą JT 1960 m., kurios metu pasisakė apie kolonializmo grėsmę baltams. Tuo pat metu Kanados ministras pirmininkas klausydamasis Nikitos Chruščiovo kalbos apie už nepriklausomybę kovojančias Afrikos šalis, paklausė „o kaip yra dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos?“⁷⁵ J. Diefenbakeris pakartojo savo žodžius sovietų valdžiai, kad jie privalo suteikti Baltijos šalims galimybę į laisvus ir nepriklausomus rinkimus⁷⁶ ir kad „tarptautiniuose santykiuose negali būti dvigubų standartų“⁷⁷.

Lietuvos ir kitų Baltijos šalių okupacijos klausimo iškėlimas į JT generalinę asamblėją buvo ilgai lauktas ir svarus J. Diefenbakerio indėlis Lietuvos laisvinimo byloje, sukėlęs antikomunistinių jėgų euforiją, kurią galima laikyti išskirtiniu reiškiniu etninėms grupėms Kanadoje. Ministro pirmininko J. Diefenbakerio „vizitine kortele“⁷⁸ tapo antikomunistinių idėjų: kalbos laisvės, lygybės, mažumų ir pilietinių teisių propagavimas bei Baltijos valstybių palaikymas.

J. Diefenbakerio konfliktas su N. Chruščiovu dar labiau paskatino Kanados vyriausybę kovoti prieš sovietų kolonializmą ir išsprendė Baltijos šalių konsulatų pripažinimo klausimą. 1962 m. birželio 14 d. Kanada gavo notą iš SSRS dėl šalyje vykusių rinkimų, taip pat N. Chruščiovas kritikavo renkamos vyriausybės vadovą J. Diefenbakerį ruošiantis branduoliniam karui. 1962 m. birželio 14 d. po susitikimo su SSRS ambasadoriumi Otavoje Amasaspu Aroutunianu J. Diefenbakeris pasipiktino dėl SSRS įteiktos notos ir kaltinimų, neva Kanada Arktiniuose vandenyse turi paruošusi ginkluotą nukreiptą prieš SSRS. Kanados ministras pirmininkas Diefenbakeris N. Chruščiovo veiksmus įvertino taip: „Tai buvo diplomatija veiksmė. <...> Chruščiovas bando viešai teisti, smerkti Kanados rinkimų kampaniją. Jis bando įrodyti, kad tai yra pavojinga vyriausybė, su pavojingais principais. Mes grąžiname jam jo pasisakymus ir priminėme, kad laikomės taikos ir demokratijos principų“.⁷⁹ Sovietų nota Kanadai buvo įvardinta kaip menkavertė ir nedaranti poveikio Kanados vidaus ir užsienio politikai.

J. Diefenbakeris pažymėjo, kad tokio tipo notos Kanada iš SSRS dar niekada nebuvo gavusi. „Dabartinė valdžia vardan pasaulinės taikos vykdo pačią tvirčiausią politiką pasaulyje. Tam didžiulį indėlį daro užsienio reikalų ministras Howard Green. Žinoma, tam priešinasi Chruščiovas,

⁷⁴ Minister Tells Crowd. PM's reply to Soviet Wins Cheers at Rally // *The globe and mail*, 1962 m. birželio 15 d., p. 9.

⁷⁵ Glazov J. *Canadian policy toward Krushchev's Soviet Union*. Montreal, 2002, p. 101.

⁷⁶ J. Diefenbaker'io kalba 1960 m. spalio 26 d. JTO // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 50.

⁷⁷ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 109.

⁷⁸ Janauskas G. „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m. // *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 1*. Vilnius: LII, 2006, p. 108.

⁷⁹ J. Žmuidzino 1962 m. birželio 18 d., Toronto Daily star, Vel Sears, LCVA, f.665, ap. 1, b. 1, l. 2.

kuriam Kanados kova prieš kolonializmą Sovietų sąjungos šalyse nepatinka. Aš neleisiu, kad svetimos valstybės vadovas nurodinėtų, kaip mes turime valdyti savo šalį⁸⁰.” Kanadai įteikta nota dėl antikomunistinių idėjų viešinimo, galimo atominio ginklo, bei dėl aktyvaus bendravimo su Baltijos šalių diplomatais buvo aptarta Kanados spaudoje. 1962 m. birželio 15 d. dienraštyje „The Telegram“ pažymėta, jog „Ponas Aroutunian ir jo bosas ponas Chruščiovas turėtų turėti daugiau teisinės nuovokos, jei mano, kad gali įtakoti ir kištis į nepriklausomus rinkimus. Jų bandymai įbauginti rinkėjus atominiu ginklu ir tokiu būdu gauti jų palaikymą yra beverčiai. Rusai niekaip negali atleisti Diefenbakeriui už jo kovą prieš Sovietinę kolonializmą ir tautinę priespaudą.“⁸¹ Po kanadiečių atsako apie įteiktą notą, SSRS ambasadorius Amasaspas Aroutunianas 1962 m. birželio 19 d. bandė paneigti, jog sovietai kišosi į Kanados rinkimus, gąsdindami atominiu karu⁸².

Visgi, tokie sovietų pareigūnų bandymai atitaisyti tarptautinius santykius buvo pavėluoti. Tvirtas J. Diefenbakerio ir H. P. Greeno nusistatymas kovoti prieš komunizmą ir komunistinę santvarką Sovietų Sąjungoje pasireiškė pagalba okupuotų Baltijos šalių atstovams. O gavęs notą, premjeras pasiūlė pasikviesti tarptautinę komisiją, kad sovietų valdžia įsitikintų, jog Kanada neketina jų pulti. Tą pačią dieną po įtemptų pokalbių su sovietų pareigūnais, J. Diefenbakeris atvyko į Baltijos šalių birželio trėmimų minėjimą, kurio metu paskelbė, kad šių šalių konsulatams bus suteiktas visiškas pripažinimas⁸³. Toks premjero poelgis galėjo būti paskatintas nesutarimų su sovietų valdžia, kuriems J. Diefenbakeris norėjo pabrėžti savo antikomunistines pažiūras, o konsulatų pripažinimas buvo puiki priemonė tai įrodyti.

Lietuvos diplomatas J. Žmuidzinas nežinojo J. Diefenbakerio konflikto su SSRS ambasadoriumi aplinkybių ir pažymėjo, jog Kanados ministro pirmininko J. Diefenbakerio pažadą pripažinti Lietuvos konsulatą stengsis „paversti kūnu“ pats, nes laukti, kol tai padarys Kanados atstovai būtų „per daug optimistiška“, turint omenyje tai, jog Lietuvos generalinio garbės konsulato klausimas J. Diefenbakeriui nėra prioritetas⁸⁴. Iš tiesų J. Žmuidzinas nuvertino J. Diefenbakerį, nes šis dar 1962 m. gegužės 8 d. davė nurodymus Kanados URM pareigūnams parengti būtinus dokumentus⁸⁵ dėl Lietuvos konsulato pripažinimo, o konfliktas su sovietais šį jo sprendimą dar labiau sutvirtino.

J. Žmuidzinas šį pripažinimą įvardino kaip didelį diplomatinį laimėjimą, kurio dėka konsulato darbas taps žymiai lengvesnis, o pats konsulas turės galimybę įeiti į tarptautinę plotmę

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ J. Žmuidzino 1962 m. birželio 18 d., Toronto Daily star, Vel Sears, LCVA, f.665, ap. 1, b. 1, l. 2.

⁸² J. Žmuidzino 1962 m. birželio 20 d. Pro memoria, Ten pat, l. 4

⁸³ Janauskas G. „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m. // *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 1.* Vilnius: LII, 2006, p. 113.

⁸⁴ J. Žmuidzino 1962 m. birželio 22 d. laiškas Stasiui Lozoraičiui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 2, l. 5.

⁸⁵ Janauskas G. „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m. // *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 1.* Vilnius: LII, 2006, p. 112.

už kurią Lietuva ir visa jos išeivija yra be galo dėkinga⁸⁶. Ši naujoji ranginė padėtis teikė ir nedidelę finansinę naudą (pavyzdžiui, nebereikėjo mokėti muitų už siuntinius. Turint omenyje sudėtingą LDT finansinę padėtį ir Lietuvos diplomatų dažną susirašinėjimą, siuntų siuntimą, ši privilegija leido sutaupyti nemažai lėšų⁸⁷).

Užsienio reikalų ministro H. P. Greeno raštu⁸⁸ buvo atstatyta senoji prieškarinė teisinė bei ranginė Lietuvos generalinio garbės konsulato padėtis ir kartu suteikiamos lygios teisės su visų kitų valstybių konsulatais.⁸⁹

Šis pripažinimas Lietuvos generalinio konsulo J. Budrio buvo įvardintas kaip „tiesiog nepatikėtinas bet gi džiuginantis pirmas įvykis, kad Valstybėje, kur jau nebuvo oficialiai pripažįstami konsulatai, vėl atstatytą tą teisę“⁹⁰. Kanados suteiktas konsulinis pripažinimas buvo Kanados vykdomos užsienio politikos laimėjimas Lietuvai, kadangi pagal 1963 m. Vienos konvenciją, konsulai negalėjo perimti jokių politinių ir diplomatinėjų funkcijų, nebent Kanada pati, savanoriškai suteiktų tokias galimybes⁹¹. Tokį statusą Lietuvos generalinis garbės konsulatas turėjo tik iki Lietuvos okupacijos, kai konsulatui vadovavo kanadietis G. L. P. Grant-Suttie.

Apibendrinant, galima teigti, jog Lietuvos generalinio garbės konsulato pripažinimo Kanadoje aplinkybės buvo skatinamos ir J. Žmuidzino iniciatyva. Tačiau žvelgiant retrospektyviškai būtina paminėti faktą, kad jei Kanadai toks paskyrimas nebūtų naudingas, bei žinant Kanados ministro pirmininko vykdomos politikos gaires, iškėlusias Baltijos kraštų problemas, vargu ar J. Žmuidzinai būtų pasiekęs konsulato pripažinimą.

⁸⁶ Diplomatinis laimėjimas // *Tėviškės žiburiai*. 1962 m. rugpjūčio 23 d., Nr. 34 (658), p. 1.

⁸⁷ J. Žmuidzino 1962 m. rugpjūčio 16 d. laiškas S. Lozoraičiui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 26.

⁸⁸ Kanados URM H. C. Greeno 1962 m. rugpjūčio 15 d. raštas J. Žmuidzinui dėl jo įtraukimo į Kanadoje dirbančių konsulų sąrašus // Ten pat, l. 27.

⁸⁹ Diefenbaker įvykdė savo pažadą // *Draugas*, Nr. 46, 1962 m. rugpjūčio 20 d., p. 1.

⁹⁰ J. Budrio 1962 m. liepos 11 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 21.

⁹¹ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 180.

2. JONO ŽMUIDZINO POLITINĖ VEIKLA KANADOJE

(1962-1989 m.)

J. Žmuidzinui 1962 m. pradėjus darbą Kanadoje visų pirma reikėjo išsiaiškinti visus veiksnius, kurie lemia Kanados užsienio politikos prioritetus. Kaip nurodo Ralphas G. Fethamas⁹², tik įgijęs specialiųjų žinių diplomatas galėjo pradėti siekti bendro okupuotos šalies tikslo – iškelti Lietuvos laisvinimo bylą. Šiam tikslui pasiekti J. Žmuidzinas bendradarbiavo ne tik su LDT, bet ir su Kanados valdžios įstaigomis, Latvijos ir Estijos konsulais reziduojančiais Kanadoje, lietuvių visuomeninėmis organizacijomis ir spauda. Pats konsulas savo darbo tikslą Kanadoje įvardino taip: „tai Lietuvos vardo ir jos nepriklausomybės idėjos ir lietuvių kovos dėl savo žemės laisvos propagavimas, o kartu ir sudarymas progos tautiečiams tą istorinę dieną pabendrauti su retais svečiais nekasdienėj aplinkoj ir tuo pat pareikšti mūsų dėkingumą ir pagarbą Kanadai ir kitoms Lietuvai draugiškoms šalims bei tautoms“⁹³.

2.1. Jono Žmuidzino bendradarbiavimas su Kanados valdžios įstaigomis Lietuvos laisvinimo byloje

Kanada – valstybė, kurioje tiek J. Stalino, tiek N. Chruščiovo vadovavimo Sovietų Sąjungai laikais buvo protestuojama prieš Lietuvos okupaciją⁹⁴. Tad laikydamosi savo valstybinių nuostatų, Kanada siekė kovoti už žmonių gyvenančių joje laisves ir teises. Lietuvių diasporos gyvenimas Kanadoje nebuvo varžomas politine prasme, jiems buvo suteiktos galimybės gyventi nepamirštant savo tautiškumo, tradicijų, kalbos, kultūros ir istorijos. Tokia Vakarų valstybės suteikta proga gyventi lietuvišką gyvenimą egzilyje, suteikė galimybę nepamiršti savo istorinio likimo, juo remtis ir saugoti jį nuo užmaršties, kuri būtų tautos išnykimo pagrindas. Dar iki Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungą, Kanadoje gyvenantys lietuviai būrėsi į organizacijas, draugijas, kūrė konsulatą, kurio svarba po Lietuvos okupacijos dar labiau išryškėjo. Visgi tremtis, kuri Juozo Ereto įvardinama „kaip atskyrimas nuo savųjų ir gyvenimas svetimoje žemėje“⁹⁵ palietė ir lietuvių atsidūrusius Kanadoje.

⁹² Feltham R. G. *Diplomatijos vadovas*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 35.

⁹³ J. Žmuidzino 1963 m. sausio laiškas „Tėviškės žiburiams“ // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 8, l. 22.

⁹⁴ Janauskas G. „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m. // *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 1.* Vilnius: LII, 2006, p. 101.

⁹⁵ Eretas J. *Iševijos klausimas*. Roma, 1974, p. 5.

Žinant, kad Lietuvos, Latvijos ir Estijos konsulatų veikla Kanadoje buvo pavadinta „išskirtiniu reiškiniu Kanados diplomatijoje“, kada diplomatai yra be šalies,⁹⁶ J. Žmuidzinui po paskyrimo Lietuvos konsulu Kanadai ir po pripažinimo generaliniu garbės konsulu, teko atsakomybė dar aktyviau veikti lietuvių labui. Tai padaryti buvo įmanoma bendradarbiaujant ne tik su Lietuvos išeiviais, bet ir Kanados valdžios įstaigomis, kurios smarkiai įtakojo J. Žmuidzino veiklą.

Nors Kanados pozicija okupuotų kraštų atžvilgiu buvo aiški, diplomatas pabrėžė, kad lietuvių bendruomenės, organizacijos ir LDT ne sykį priminė apie Lietuvos užėmimą, „bet mano tylėjimas būtų vis tiek nepateisinamas, mano kaip vietos stebėtojo“⁹⁷. Šiame kontekste išryškėja faktas, kad J. Žmuidzinas „neužmigo ant laurų“ ir apie Lietuvai skaudžius okupacinius, tremties momentus vis primindavo kanadiečiams.

2.1.1. Kanados ministro pirmininko Johno Diefenbakerio pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato pripažinimo atžvilgiu

Ilgą laiką Kanada buvo laikoma valstybe tegalinčia išsakyti savo nuomonę Vašingtonui, bet negalinčia aktyviai veikti savarankiškai⁹⁸. Visgi, po Antrojo pasaulinio karo ši pozicija pakito – Kanada tapo „vidurio valstybe“ užimančia tvirtą poziciją tarp JAV ir SSRS, o J. Diefenbakeriui tapus Kanados ministru pirmininku (1957 m.) jo darbas įvertintas kaip itin nuoseklus užsienio politikos paieškos etapas, kuriam įtaką darė ir Kanadoje esančios etninės grupės.⁹⁹ Ministras pirmininkas iki šiol yra vertinamas kaip vienas iš daugiausia nuveikusių Kanados politikų Vidurio ir Rytų Europos labui¹⁰⁰.

J. Diefenbakeris Jungtinėse Tautose siekė iškelti ir rezoliuciją Pavergtųjų šalių atžvilgiu smerkiančią sovietų kolonializmą¹⁰¹. Taigi, taip atsiskleidė atviras klausimas, kuris buvo naudingas Kanadai su Lietuva, bet ne SSRS. Lietuvos generalinio garbės konsulo veikla Lietuvos laisvinimo byloje buvo itin glaudžiai susieta su Kanados vykdoma politika, tad nenorint sukelti daugiau įtampų, rezoliucija buvo nepriimta dėl paaštrėjusių Šaltojo karo konfliktų.

Žinoma, jog aršūs Kanados valdžios atstovų pasisakymai prieš valstybių okupaciją ir laisvių suvaržymą siutino sovietų pareigūnus. J. Diefenbakerio žinutės į SSRS ambasadą dažnai buvo siunčiamos atgal, o tai sovietai įvardino taip: „jūs užsiimate nesantaikos kurstymu šioje

⁹⁶ Baltic states „independence“ celebrated // *The citizen*, 1980-07-07, 48.

⁹⁷ J. Žmuidzino 1962 m. rugpjūčio 29 d. Pro memoria 155/20 // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 10.

⁹⁸ Janauskas G. „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m. // *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 1.* Vilnius: LII, 2006, p. 102.

⁹⁹ Ten pat, p. 104.

¹⁰⁰ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 115.

¹⁰¹ Ten pat, p. 117.

atominėje isterijoje. <...> Juk visas pasaulis ir taip supranta, jog Sovietų sąjunga stiprina pasaulinę taiką pasaulyje“¹⁰². J. Diefenbakeris tik pasijuokė iš tokių SSRS pareigūnų pasisakymų ir išgyrė Baltijos šalių žmones, kad jie kovoja savo laisvės byloje. Premjeras suteikė geranorišką Baltijos šalių konsulų priėmimą Kanadoje ir pripažino jų teisėtumą.

J. Žmuidzino bendravimas su Kanados premjeru nesibaigė ties Lietuvos atstovo įtraukimo į generalinį korpusą ir pripažinimo klausimu. Dažnas J. Diefenbakerio bei jo bendrapartiečio Senato nario ir multikultūralizmo šalininko Paulo Yuzyko¹⁰³ dalyvavimas lietuvių organizuojamuose renginiuose¹⁰⁴ (vasario 16 d., birželio 14 d. minėjimai), rezoliucijų, memorandumų skelbimai, buvo priemonės, kurios dar smarkiau iškėlė Baltijos šalių nepriklausomybės klausimą ir skatino sovietų valdžios domėjimąsi dėl Lietuvos, Latvijos, Estijos šalių ir kanadiečių bendradarbiavimo.

Nors J. Diefenbakeris kai kurių savo oponentų buvo įvardijamas kaip pataikūnas siekiantis valdžios „pigiais juokeliais“, visgi jis sulaukdavo daugiau pozityvių vertinimų nei kritikos ir už Baltijos šalių palaikymą Kanados spaudoje buvo vadinamas kaip „kovotojas už laisvę“.¹⁰⁵

Apie Lietuvos okupacijos nepripažinimą kalbėjo ir S. W. Frolickas, kuris kritikavo liberalų apmąstymus Kanados spaudoje¹⁰⁶ dėl Baltijos šalių okupacijos rimtumo. S. W. Frolickas rašė, jog liberalų mintys apie Baltijos šalių įjungimo į SSRS sudėtį turi būti persvarstytos, kadangi „Progresyvieji konservatoriai pripažįsta kiekvienos šalies teisę į laisvę. <...> Ir politikai neturi jokių teisių į poilsį ir atostogas, kol nepripažins Baltijos šalių de jure.“¹⁰⁷ Visgi, pastebima, kad konservatoriai kritikavo liberalus veikiami noro geriau pasirodyti rinkimų metu, nes pats J. Žmuidzinas liberalams daug kritikos neturėjo. Laiške „Tėviškės žiburiams“ J. Žmuidzinas buvo dėkingas liberalų atstovo Parkdeile Toronte, dr. Haidasho pozicija, jog liberalų partija, kaip ir konservatoriai sutaria dėl „Baltijos šalių nepriklausomybės ir jų konsulų pilnateisio tęstinumo bei smerkia Sovietinę okupaciją“¹⁰⁸.

Aiškiai išdėstytas kanadiečių požiūris į SSRS vykdomą ekspansiją ir terorą, suteikė daugiau drąsos ir pasitikėjimo veikti Lietuvos generaliniam garbės konsului J. Žmuidzinui. Vienoje iš savo išsakytų kalbų, diplomatas pabrėžė, jog „Sovietija“¹⁰⁹ pamažu iš visų pusių apsupiama modernėjančių valstybių. J. Žmuidzinas priminė, jog besikeičianti politinė situacija yra naudinga ir Lietuvai, nes Lietuvos laisvės byloje didžiosios demokratijos „TEBENEPRIPAŽIŠTA smurtinio Lietuvos įjungimo į vadinamą Sovietų Sąjungą“, smerkia kolonialistišką sovietų „diktatūrą“¹¹⁰ ir

¹⁰² Minister Tells Crowd. PM's reply to Soviet Wins Cheers at Rally // *The globe and mail*, 1962 m. birželio 15 d., p. 9.

¹⁰³ Debates of Senate. Wednesday, February 16, 1983 // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 64, l. 193.

¹⁰⁴ Canada recognizes Baltic Consulates // *The Telegram*, 1962 m. lapkričio 3 d., p. 14

¹⁰⁵ Minister Tells Crowd. PM's reply to Soviet Wins Cheers at Rally // *The globe and mail*, 1962m. birželio 15 d., p. 9.

¹⁰⁶ Frolick slaps liberals over Baltic states // *The Telegram*, 1962 m. birželio 12 d., p. 45.

¹⁰⁷ Ten pat, p. 45.

¹⁰⁸ J. Žmuidzino 1963 m. sausio laiškas „Tėviškės žiburiams“ // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 8, l. 21.

¹⁰⁹ J. Žmuidzino kalbos juodraštis // Ten pat, b. 9, l. 49.

¹¹⁰ Trys didieji įvykiai // *Tėviškės žiburiai*, 1977 m. kovo 3 d., Nr. 9 (1412), p. 2.

dėlto „mes galim dar labiau pasitikėti politine vizija, pagrįsta imperijų mirtingumu, kad Lietuva tikrai vėl bus laisva.“¹¹¹

J. Žmuidzinas suprato, jog vieši ministro pirmininko pasisakymai apie tautų laisvę yra dalis politinio žaidimo siekiant pratęsti premjero karjerą, tačiau šių J. Diefenbakerio veiksmų J. Žmuidzinas anaip tol nekritikavo, nes Baltijos šalių atstovams jie teikė tik ypatingą naudą. Tačiau pastebėta, kad J. Diefenbakeriui netekus premjero posto pasikeitė ir kanadiečių požiūris į Baltijos šalių konsulatų.

2.1.2. Kanados valdžios požiūris Baltijos šalių generalinių garbės konsulatų atžvilgiu vadovaujant liberalų politinei jėgai

Jau nuo pat Baltijos šalių okupacijos, Lietuvos, Latvijos ir Estijos konsulatų veikla buvo veikiau priklausoma nuo Kanados institucinio aparato ir jo vedamos vidaus ir užsienio politikos, negu nuo aktyvios konsulų veiklos, kadangi patys konsulai teisinių apibrėžčių neperžengė.¹¹² J. Diefenbakerio buvimas Kanados ministru pirmininku tapo ilgo, 22 metus trukusio liberalų dominavimo Kanados politikoje pertrauka. Liberalai siekdami ekonominės naudos Kanadai, neturėjo tokių griežtų pozicijų okupuotų Baltijos šalių atžvilgiu, todėl siekdami išlaikyti ekonominių Kanados – SSRS santykių stabilumą, vengė radikalių pasisakymų dėl Baltijos šalių konsulatų pripažinimo.

Kanados politika Baltijos šalių atžvilgiu buvo glaudžiai susieta su Kanados – SSRS santykiais. J. Diefenbakerio antikomunistinę politiką pamažu pakeitė ne tokio vienareikšmiško nusistatymo liberalų vedamas bendradarbiavimas su SSRS, kuris buvo pradėtas dar šeštajame dešimtmetyje. Kanados santykių su SSRS raidos pradžia sietina su užsienio reikalų ministro Lesterio B. Pearsono vizitu Maskvoje 1955 m., po kurio 1956 m. buvo pasirašyta Kanados ir SSRS prekybos sutartis. Tarpvalstybinius santykius labiausiai įtakoją kviečių pardavimas Sovietų Sąjungai, kuriai vien nuo 1963 iki 1966 m. šios grūdinės kultūros buvo parduota už 1 bilijoną dolerių¹¹³. Šios pardavimų sutartys buvo vis pratęšiamos. J. V. Danio straipsnyje „Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti“¹¹⁴ pabrėžiama, jog šios pardavimų sutartys turėjo ir slaptų susitarimų: „Pirmojo bilijoninio kviečių pirkimo sutarties metu sovietai reikalavo panaikinti Baltijos šalių konsulatų, bet tuometinis ministeris nesutiko. Bet, atrodo, kad vėliau tam tikras kompromisas buvo padarytas. Mirus konsulams, nauji estų ir latvių kandidatai nebuvo įtraukti

¹¹¹ J. Žmuidzino kalbos juodraštis // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 9, l. 49.

¹¹² Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 181.

¹¹³ J. Žmuidzino 1967 m. sausio 10 d. Pro memoria R-19 Dėl Kanados ir Sovietų santykių // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 7.

¹¹⁴ Danys J. V. Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti // *Tėviškės žiburiai*, 1988 m. gegužės 31 d., p. 3.

į diplomatų sąrašą ir jie pasidarė „nematomi“¹¹⁵. Ar tokie susitarimai buvo realūs patikrinti beveik neįmanoma, tačiau sutapimas, kad po pelningų kviečių pardavimo sutarčių konsulai nebegavo pripažinimo kelia daug svarstymų.

1963-1968 m. išrinkto Kanados premjero L. B. Pearsono mintims dėl glaudesnių santykių su SSRS pritarė ir užsienio reikalų ministras Paulas Martinas, kuris kviečių pardavimų kontraktus vertino kaip „svarbų žingsnį Kanados – SSRS tarpusavio santykių gerinimo procese“ ir siekė dar glaudesnio bendradarbiavimo, 1966 m. vasarą pasirašydamas sutartį dėl lėktuvų susiekimo tarp Maskvos ir Montrealio¹¹⁵. L. B. Pearsonas nebuvo suinteresuotas aktyviais vyriausybės veiksmais paremiant Kanados etninių grupių interesus¹¹⁶, tad galima teigti, jog tarpvalstybinius santykius lemdavo pozicijoje esantys politikai.

Nuo 1963 m. J. Diefenbakeriui tapus tik opozicijos lyderiu, jo prieš sovietų valdžios agresiją nusiteikusias politinės pažiūros visuomenei ir vedamai užsienio politikai darė mažiau įtakos, kas apsunkino ir Lietuvos generalinio garbės konsulo J. Žmuidzino veiklą. Visgi, J. Diefenbakeris tvirtai laikėsi savo pozicijos. 1966 m. lapkričio 3 d. jis pasiūlė P. Martinui vizito metu pasilikti SSRS arba priminti sovietams, kad jie privalo užtikrinti užgrobtų valstybių apsisprendimo teisę laisvuose rinkimuose. P. Martino pozicija buvo aiški: „draugo klausimas bus apsvarstytas ir bus mūsų galvose“. Toks užsienio reikalų ministro pasisakymas J. Diefenbakerio buvo įvertintas kaip visiškas išsisukinėjimas¹¹⁷. J. Žmuidzinas savo pro memorijoje guodėsi, kad P. Martinas susitarė su SSRS dėl dar glaudesnio bendradarbiavimo Montrealyje įkuriant SSRS konsulatą, nes tai dar labiau suartintų Kanados „kultūrinių, mokslinių ir technologinių laimėjimų pasikeitimą“¹¹⁸. Šis „Kanados tradicinio nusistatymo perversmas“ kėlė nerimą Lietuvos generaliniam garbės konsulatui ir Kanados lietuvių bendruomenei.

Glaudesnius santykius su SSRS palaikė ir 1968 m. naujuoju ministru pirmininku tapęs Pierreas Elliottas Trudeau, kuris priiminėjo sovietų pareigūnus Kanadoje, tokiu būdu atnaujinamas Vakarų šalių bendradarbiavimą su SSRS po Prahos pavasario įvykių. Kanados bendradarbiavimas su SSRS buvo sąlygotas dar labiau atšalusių SSRS ir JAV santykių, o Kanada – pasirinkta kaip tarpininkas. Tačiau premjero apsisprendimas sustiprinti ryšius su SSRS pakenkė aktyvaus Lietuvos generalinio garbės konsulo J. Žmuidzino bei KLB darbo galimybėms, taip pat apribojo Baltijos šalių antikomunistinę veiklą. Naujojo ministro pirmininko pažiūros darė įtaką Kanados pareigūnams, kurie buvo pradėję ignoruoti baltiečių okupacinius klausimus. Baltijos šalių

¹¹⁵ J. Žmuidzino 1967 m. sausio 10 d. Pro memoria R-19 Dėl Kanados ir Sovietų santykių // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 7.

¹¹⁶ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 120.

¹¹⁷ J. Žmuidzino 1967 m. sausio 10 d. Pro memoria R-19 Dėl Kanados ir Sovietų santykių // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 7.

¹¹⁸ Ten pat.

konsulams nepalanki P. E. Trudeau politika sąlygojo naujai paskirtų Latvijos ir Estijos konsulų neįtraukimo į diplomatinį ir konsulinį sąrašą. Anot G. Jankausko, toks Kanados neveiklumas ir baimė pratęsti konsulinį pripažinimą, galėjo būti sąlygotas gerų SSRS ir Kanados santykių ir tarpusavio susitarimų.¹¹⁹ Šie susitarimai ar asmeninis P. E. Trudeau požiūris, dėl Baltijos šalių konsulatų nebuvo pakeistas nei Kanados Senato nei Bendruomenių rūmų narių, kurie 1976 m. priėmė rezoliucijas dėl Sovietų Rusijos įvykdytos Baltijos šalių aneksijos ir baltiečių bendruomenių lyderių pripažinimo. Visgi, nutarimai nepakeitė premjero nuomonės ir jis nesuteikė Latvijos ir Estijos konsulams pripažinimo įtraukiant juos į diplomatinius sąrašus¹²⁰, kas apsunkino konsulų darbą, kadangi jie praktiškai neturėjo diplomatinį privilegijų. Nuo to laiko Lietuvos, Latvijos ir Estijos konsulų statusas Kanadoje pamažu vis silpnėjo.

Galima teigti, kad SSRS nuolat skatino Kanadą nepripažinti Baltijos šalių konsulatų, kurie sovietų valdžios buvo pavadinti „neegzistuojančių buržuazinių valstybių taip vadinamais konsulais“¹²¹. Nors Kanada laikėsi pozicijos nepripažinti Baltijos šalių okupacijos, P. E. Trudeau vedama politika paremta bendradarbiavimu su kritikuojama SSRS, kėlė ne tik Baltijos šalių atstovų, bet ir kanadiečių nepasitenkinimą.

Situacija Kanados užsienio politikoje kiek pasikeitė, kai po 16 metų pertraukos ministru primininku tapo Progresyviųjų konservatorių partijos atstovas, Joeis Clarkas, kuris premjeru buvo tik 1979-1980 m. Visgi, ir konservatorių vadovavimo laikotarpiu Baltijos šalių konsulų padėtis pakito nežymiai. Kanados ministrų kabinetas abejojo ar 1980 m. būtų verta kelti Baltijos šalių nepriklausomybės klausimą pasauliniu mastu. Kanadiečiai bijojo, kad tokie jų veiksmai sukeltų dar didesnę įtampą tarp Kanados ir SSRS, nes juos kaitino boikotuota Maskvos olimpiada bei karo Afganistane pradžia. Tad turint omenyje tuometinę geopolitinę situaciją, ministrai nusprendė Baltijos šalių klausimus spręsti tik už uždarytų durų.¹²²

Progresyviųjų konservatorių pergalė 1983 m. nepadėjo pakeisti jau nuo J. Diefenbakerio vadovavimo laikotarpio itin vangiai besikeičiančios situacijos Baltijos šalių atžvilgiu. Konsulų padėtis blogėjimą įrodo ir prieš 1986 m. Vienos konferenciją vykęs Kanados parlamento komiteto posėdis, kuriame Kanados rytų Europos prekybai plėsti tarybos pirmininkas K. Velanas aiškiai pareiškė, kad „plečiant prekybos santykius su sovietais ar jų satelitais, pirmiausia reikia žiūrėti prekybinės naudos ir nemaišyti jos su žmogaus teisėmis.“¹²³

¹¹⁹ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 126.

¹²⁰ Ten pat, p. 128.

¹²¹ Danys J. V. Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti // *Tėviškės žiburiai*, 1988 m. gegužės 31 d., p. 3.

¹²² Baltic states „independence“ celebrated // *The Citizen*, 1980 m. liepos 7 d., p. 48.

¹²³ Danys J. V. Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti // *Tėviškės žiburiai*, 1988 m. gegužės 31 d., p. 3.

Kanadiečių baimės susigadinti tarpvalstybinius santykius su SSRS išjuokė pati sovietų valdžia. Nors pastarieji nebuvo patenkinti tuo, jog Kanada nepripažįsta Baltijos šalių okupacijos, dienraštyje „Ottawa journal“ buvo išspausdintos sovietų mintys, apie Baltijos šalių konsulatų neveiklumą, kurį įtakojo Kanados valdantieji: „sovietų valdžia nebuvo patenkinta bendruomenių rūpų priminimu, kad Kanada vis dar nepripažįsta Baltijos valstybių kaip SSRS dalies, nors nepareiškė formalaus protesto: tik šiek tiek niurzgėjimo“¹²⁴. Galima teigti, kad skleisdama tokias mintis, SSRS norėjo parodyti, jog daro spaudimą Kanadai, vis tikėdamasi, kad ji pakeis nuomonę apie Baltijos šalių inkorporavimą į Sovietų Sąjungą.

2.1.3. Jono Žmuidzino pastangos viešinti Lietuvos laisvinimo bylos klausimą bendraujant su Kanados spauda

Siekdamas atkreipti vis gausesnio visuomenės rato dėmesį į Lietuvos generalinio konsulato veiklą, J. Žmuidzinas didžiausią dėmesį skyrė savo tarpkonsuliniams santykiams su Kanados valdžios institucijomis. Pats Lietuvos generalinis garbės konsulas juos vertino teigimai, kadangi jie nuolat plėtėsi susirašinėjimų ir susitikimų dėka. Bene svarbiausiu veiksmu padedančiu Lietuvos generaliniam garbės konsulatui produktyviai dirbti J. Žmuidzinas laikė konsulų daugumos ir ypač didžiųjų Vakarų valstybių palankią laikyseną dėl Lietuvos išlaisvinimo iš SSRS.¹²⁵ O norėdamas apie Lietuvos okupaciją informuoti platesnę visuomenės dalį, J. Žmuidzinas glaudžiai bendradarbiavo su lietuviais leidėjais ir Kanados spauda.

Norint gauti Kanados leidinių redaktorių kontaktus, Lietuvos diplomatas bendradarbiavo su konservatoriumi S. W. Frolicku. Aktyvus J. Žmuidzino bendradarbiavimas su šiuo politiku turėjo įtakos siekiant, kad apie LDT veiklą rašytų konservatorių remiami leidiniai. Šios informacijos rinkimą skatino ir Kanados ministras pirmininkas J. Diefenbakeris, kurio vadovavimo Kanados vyriausybei laikotarpiu apie Lietuvos ir kitų Baltijos šalių padėtį gausiai kalbėjo ne tik su LDT bendradarbiaujantys valdžios atstovai, bet ir Kanados spauda. „The globe and mail“ domėjosi ne tik J. Žmuidzino veikla Kanadoje, bet ir rinko duomenis apie Latvijos ir Estijos konsulus bei domėjosi LDT veikla kitose valstybėse, kas padėjo Lietuvos inkorporavimo į SSRS klausimą dar labiau išviešinti. Visgi, apie Lietuvos okupaciją kalbėta ne tik J. Diefenbakeriui esant premjeru. Šis klausimas buvo aptarinėjamas iki pat Lietuvos nepriklausomybės atgavimo.

J. Žmuidzino veikla bei Baltijos šalių padėtis buvo aptarinėjama laikraščiuose „Life“, „Ottawa journal“. Dažnai su spaudos atstovais konsulas duodamas interviu, konsultuodamasis dėl straipsnių leidybos, bendravo be tarpininkų. Pavyzdžiui, 1962 m. birželio 13 d. J. Žmuidzinui

¹²⁴ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 182.

¹²⁵ J. Žmuidzino 1963 m. sausio laiškas „Tėviškės žiburiams“ // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 8, l. 22.

skambino Kanados konservatorių remiamo dienraščio Toronte „The globe and mail“ viceredaktorius su kuriuo susipažinta Baltijos moterų minėjimo metu¹²⁶. Tačiau neretais atvejais, ypač konsulinio darbo pradžioje, J. Žmuidzinas rašydamas Kanados spaudai primindamas Lietuvos okupacijos aplinkybes, pasirašinėdavo išgalvotais vardais (J. H. Bruzdza, Perkūnas, G. Lapas). Tokiu būdu jis susirašinėjo su laikraščio „Life“ redaktoriumi Rogeriu Keithu siekdamas nešališko požiūrio į Lietuvos okupacijos problematiką.¹²⁷

Apie Baltijos šalių įjungimą į SSRS rašė ir „The Telegram“, kuriame 1966 m. birželio 28 d. numeryje buvo sukritikuoti sovietų valdininkai atvykę į Kanadą. Straipsnyje jie pavadinti „už geležinės uždangos pasislėpusiais atstovais, pristatančiais save parlamentariais – žmonių delegatais, kurie save išsirinko patys“. Straipsnio autorius J. Luboras skatino kanadiečius patikėti rodos neįtikimais faktais apie Baltijos šalių okupaciją ir pasityčiojimą iš demokratinių vertybių. J. Luboras priminė faktą, kad kai Lietuva, Latvija ir Estija po Molotovo – Ribentropo pakto buvo užgrobtos, Kanada nedarė nieko, tačiau dabar gali pasipriešinti ir pagelbėti Baltijos šalims nepripažindama jų įjungimo į SSRS. Straipsnyje toliau vardinamos Kanados klaidos šiame „komediniame žaidime“. J. Luboras ironiškai skaitytojams pateikė retorinį klausimą, ką reikės daryti Lietuvos generaliniam garbės konsului Toronte, kur jam reikės slėptis, kai Kanadoje svečiuosis oficialiai „išrinkti“ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (toliau – LTSR) pareigūnai norėdami nusipirkti kviečių?¹²⁸ 1975 m. apie Lietuvos ir kitų Baltijos šalių užėmimą rašė „Ottawa journal“, kuriame pabrėžiamas Kanados nusiteikimas prieš SSRS vedamą politiką Rytų Europoje¹²⁹, taip pat Baltijos šalių įjungimo į SSRS faktas buvo neigiamas ir laikraštyje „The Citizen“¹³⁰. Nepaisant to, jog pasirodydavo ir sovietų valdžios užsakomųjų straipsnių, Kanados spauda Baltijos šalių padėtį stengėsi vertinti nešališkai, siekdama priminti visų pusių daromas klaidas ir pastangas jas ištaisyti.

Lietuvos padėtimi domėjosi ir Kanados bei JAV švietimo įstaigos (McGillio¹³¹, Oklahomos, universitetai, Pasaulio universitetų Kanados tarnyba (Word university service of Canada¹³²), kurios J. Žmuidzino prašė suteikti informacijos apie Lietuvą raštu, foto nuotraukomis ar filmuota medžiaga. J. Žmuidzinas suteikdavo universitetams, bibliotekoms informacijos bei pats skatino tarpusavio bendradarbiavimą susirašinėdamas su universitetų dėstytojais, tikėdamasis, kad apie Lietuvos okupaciją sužinos vis platesnis visuomenės ratas.

Į generalinio garbės konsulo darbotvarkę, populiarinant Lietuvos laisvinimo bylą, įėjo ir švenčių organizavimas. Jų metu atnaujinamas valdžios atstovų bendradarbiavimas, deramasi dėl

¹²⁶ J. Žmuidzino 1962 m. birželio 14 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 7.

¹²⁷ J. Žmuidzino 1963 m. spalio 15 d. Pro memoria // Ten pat, b. 1, l. 43.

¹²⁸ J. Žmuidzino 1966 m. birželio 28 d. Pro memoria // Ten pat, l. 100.

¹²⁹ Human rights gross into great issue. Our strategy clears // *Ottawa journal*, 1977 m. kovo 10 d., p. 2.

¹³⁰ Baltic states „independence“ celebrated // *The citizen*, 1980 m. liepos 7 d., p. 48.

¹³¹ McGillio universiteto Informacinio ir švietimo departamento 1962 m. liepos 8 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 85, l. 1.

¹³² Word university service of Canada laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 6.

politinių sprendimų, bei išryškinama tam tikrų valstybių ar asmenų pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulo pripažinimo atžvilgiu. Pavyzdžiui, į 1963 m. organizuotą Vasario 16 dienos minėjimą – „koktelį“¹³³, kuris vyko viename geriausių Toronto viešbučių „Royal York“, iš 30 pakviestų konsulų su žmonomis „negalėjo dalyvauti“¹³⁴ Belgijos, Izraelio, Japonijos, Nikaragvos, Norvegijos, Švedijos, Šveicarijos, Tailando atstovai. Vis dėlto renginyje dalyvavo apie 100 lietuvių ir per 90 užsienio atstovų tarp kurių buvo ir Toronto burmistras D. D. Summerville'as, du Ontario provincijos ministrai, du parlamento nariai (liberalai), trijų didžiųjų dienraščių atstovai¹³⁵. Taigi, nors kai kurios šalys ignoravo pakvietimus į panašius renginius, Lietuvos generalinio garbės konsulo organizuojamose oficialiuose „kokteliuose“ dalyvaudavo nemažai politikų ir visuomenės atstovų turinčių įtakos Lietuvos generalinio garbės konsulato, LDT ir Lietuvos laisvinimo bylos atžvilgiu.

Taigi, galima pastebėti, jog J. Žmuidzinas dėl Lietuvos generalinio garbės konsulato pripažinimo klausimo aktyviai pasisakydavo bendraudamas ne tik su to meto Kanados spaudos atstovais, bet ir dalyvaudamas kitų šalių Konsulinio korpuso renginiuose, kur buvo kviečiamas kaip lygiateisis dalyvis.

2.2. Jono Žmuidzino bendradarbiavimas su Latvijos ir Estijos atstovais

Kanadoje Baltijos šalių okupacijos iškėlimo klausimu

Bendradarbiavimas su Baltijos šalių atstovais, esant tokiai pačiai konsulatų padėčiai, buvo tiesiog privalomas, norint sustiprinti savo pozicijas Baltijos valstybių laisvinimo byloje. Bendra veikla ir santykių užmezgimas su Latvijos ir Estijos konsulais prasidėjo iš karto po J. Žmuidzino paskyrimo į Lietuvos generalinį konsulatą. Tiesa, gavęs patarimų ir žinių iš savo kolegų, J. Žmuidzinas savo diplomatinę veiklą Kanadoje norėjo pradėti itin savarankiškai.

Lietuvos generalinis garbės konsulas glaudžiai bendradarbiavo su Estijos ir Latvijos atstovais Kanadoje, visgi J. Žmuidzinas ne visada į oficialius priėmimus norėjo eiti kartu su Baltijos šalių atstovais. Dar prieš oficialų pripažinimą, 1962 m. birželį rašydamas laišką diplomatijos šefui S. Lozoraičiui, diplomatas svarstė, kaip susitikti su naujai (1962 m. birželį) išrinkto Kanados ministrų kabineto URM atstovais. Lietuvos generalinis garbės konsulas pastebėjo, kad estų atstovas J. E. Markusas galėtų vykti kartu ir būti patarėju, bet J. Žmuidzinas į savo prisistatymą mieliau norėjo vykti vienas, nes tai „natūralus ir kurtuaziškas prisistatymas“, o estų pareigūnui tai būtų „nenatūralus ir embarrassant“ (nepatogus) vizitas¹³⁶. J. Žmuidziną trikdė ir kolegų iš Estijos bei Latvijos amžius bei sveikatos būklė, kuri apsunkintų vizitą Kanados URM. Tuo metu J. E.

¹³³ J. Žmuidzino 1963 m. kovo 4 d. Pro memoria 60/14 // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 28.

¹³⁴ Ten pat.

¹³⁵ Ten pat.

¹³⁶ J. Žmuidzino 1962 m. birželio 22 d. laiškas Stasiui Lozoraičiui // Ten pat, b. 2, l. 5

Markusas jau buvo 80 metų amžiaus, o R. N. Brysonas buvo paralyžiuotas¹³⁷. Galima spėti, jog J. Žmuidzinas nebuvo asmeniškai nusiteikęs prieš kitų Baltijos šalių diplomatus, bet pirmąjį susitikimą su Kanados valdžios atstovais jis laikė itin svarbiu. Lietuvos atstovo Kanadoje idėją eiti į URM vienam palaikė ir S. Lozoraitis, kadangi pirmasis oficialus vizitas turi svarbų „protokoliarinį, visite de presentation“ (prisistatymo) pobūdį¹³⁸. Visgi, Estijos atstovą J. E. Markusą J. Žmuidzinas pasikvietė į Kanados URM vykti kartu, nes jis apie šį vizitą buvo informuotas iš anksto ir jį atšaukti būtų buvę netaktiška.

Aktyvesnė J. Žmuidzino konsulinė veiklos Kanadoje pradžioje paaiškinama faktu, jog jis generalinio garbės konsulo postą užėmė itin palankiu metu, kai Kanados ministru pirmininku buvo aktyvus antikomunistinių idėjų šalininkas J. Diefenbakeris. Vėliau progresyviųjų konservatorių buvimas opozicijoje teikė mažiau įgaliojimų veikti, palaikant Baltijos šalių konsulatų darbą.¹³⁹

Didelę įtaką Baltijos šalių okupacijos iškėlimui ir populiarinimui platesniems visuomenės sluoksniams turėjo „Baltiečių vakarai“. Pirmas toks renginys buvo surengtas 1973 m., jame iš Baltijos valstybių konsulų dalyvavo tik Estijos atstovas Ilmaras Heinsoo. Latvijos ir Lietuvos konsulai E. Upenieksas ir J. Žmuidzinas į „Baltų vakarus“ svečių teisėmis buvo pakviesti 1974 m.¹⁴⁰ „Baltiečių vakarai“ ilgainiui įgavo vis svaresnę prasmę, nes jų metu diplomatai turėjo progą pabendrauti su Kanados valdininkais, Kanados URM atstovais.

Į kanadiečių rengiamus susibūrimus, posėdžių stebėjimus Baltijos valstybių atstovai Kanadoje dažnai būdavo kviečiami visi kartu. Oficialių priėmimų, švenčių minėjimo metu kanadiečiai priimdavo Baltijos valstybių konsulus savo ložėse Senate, jie buvo oficialiai pristatomi posėdžių metu¹⁴¹. Pavyzdžiui, 1977 m. vykusioje Parlamento popietinėje sesijoje Baltijos šalių diplomatai buvo stebėtojai. Toks Pabaltijo šalių diplomatų pristatymas Parlamento galerijoje įvyko pirmą kartą Kanados Parlamento istorijoje, tad apie šį įvykį rašė ir Kanados leidinyje „Ottawa journal“, bei lietuvių išeivių spaudoje¹⁴². Baltijos valstybių diplomatai su ovacijomis buvo priimti ir su SSRS ryšius palaikančio premjero liberalo Pierreo Trudeau 1984 m. ministrų kabinete¹⁴³. J. Žmuidzino ir kitų Baltijos valstybių konsulų dalyvavimas panašiuose renginiuose kėlė sovietų valdžios pasipiktinimą ir susidomėjimą.

Ne retais atvejais Kanados parlamente, ministrų kabinete Baltijos šalių ir jos atstovų klausimas taip pat buvo aptariamas kartu: „Keista ir žavinga Baltijos valstybių konsulatų padėtis

¹³⁷ J. Žmuidzino 1962 m. birželio 22 d. laiškas Stasiui Lozoraičiui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 2, l. 5

¹³⁸ S. Lozoraičio 1962 m. birželio 27 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 12, l. 16.

¹³⁹ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 185.

¹⁴⁰ Ten pat, p. 181.

¹⁴¹ J. Žmuidzino 1980 m. gegužės 30 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 63, l. 84.

¹⁴² Baltijos konsulų pagerbimas Ottawoje // *Nepriklausoma Lietuva*, 1977 m. kovo 23 d., p. 1.

¹⁴³ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 182.

Kanadoje¹⁴⁴. Ne vienerius metus Latvijos ir Estijos diplomatinis korpusas laukė šalių įtraukimo į oficialius Kanados diplomatinis sąrašus ir tuo metu Lietuvos generalinio garbės konsulato padėtis buvo kur kas dėkingesnė. Į šiuos sąrašus J. Žmuidzinas buvo įtrauktas dar 1962 m., tačiau kitoms Baltijos šalims tai padaryti jau aštuntojo dešimtmečio pradžioje buvo kur kas sunkiau. Kanados spauda jų bandymus pavadino „diplomatinio dinamitu“. Jau skiriant naująją estų atstovą I. Heinsoo, buvo pabrėžta, kad jis galės naudoti „Acting Honorary Consul General“ (Einantis generalinio konsulo pareigas), bet „Sekant atitinkamą buvusią praktiką, Kanados vyriausybė negalės p. Heinsoo suteikti bet kokių formalų pripažinimą <...>; jis gali priisiimti naują titulą, suprantant, kad jokio oficialaus pripažinimo jam nebus siekiama“¹⁴⁵. Pripažinimo klausimas vien 8-9-tame dešimtmetyje buvo keliamas kelis kartus. Opozicijoje esantys parlamento nariai vis bandydavo kelti šį klausimą iš naujo, tačiau lemiami sprendimai buvo daromi vyriausybės. Baltijos šalių konsulų darbas Kanadoje neturėjo analogų, dėl kurių Kanados valdžia baiminosi priimti netinkamą sprendimą ir nuo aktyvių veiksmų susilaikė.

Kanadiečiai sprenddami Latvijos ir Estijos diplomatų įtraukimo į konsulinius sąrašus klausimą, nesilaikė vieningo ir stabilaus susitarimo. 1978 m. kovo 1 d. vykusiam „Baltiečių vakare“ susirinko federacijų atstovai: 12 parlamento narių, 5 senatoriai, ambasadoriai. Kalbą, primindamas Baltijos valstybių laisvinimo bylą, tarė parlamento narys B. Bakeris ir senatorius P. Yuzykas, kurie vieningai palaikė Baltijos valstybių konsulų veiklą Kanadoje: „Šių žmonių laisvės, demokratijos ir žmogaus teisių siekimas sutampa su kanadiečių vizija“¹⁴⁶. Šis senatoriaus P. Yuzyko pasisakymas buvo įvertintas nevienareikšmiškai. Jame buvo pabrėžta, kad Baltijos šalių diplomatai – valstybių laisvės simboliai ir kad Kanada niekada nepripažino Baltijos šalių okupacijos, todėl šie konsulai išlaikė „de jure“ teisę. Visgi, Lietuvos generalinis garbės konsulatas turėjo kitokį teisinį statusą nei latvių ar estų, tad „de jure“ teise įvardinti atstovai, nors ir iš neegzistuojančių valstybių, į konsulinį sąrašą turėtų būti įtraukti lygiomis teisėmis.

Pasirodė vis daugiau nuomonių, jog Baltijos šalių diplomatai tėra išklausomi, tačiau jų labai niekas nenori imtis svarbesnių sprendimų. Konsulams veikti buvo sunkiau dėl nuolat stiprėjančio Baltijos šalių konsulų ignoravimo iki pat 9-ojo dešimtmečio pabaigos, bei Latvijos ir Estijos diplomatų neįtraukimo į konsulinius sąrašus ir nenurodymo, kada Baltijos valstybių atstovai vėl gautų pripažinimą.¹⁴⁷

Kanada negalėjo laisvai įtraukti naujai paskirtų Sovietų Sąjungai priklausiusių šalių diplomatų į oficialius sąrašus, nes tai sovietų valdžios galėjo būti įvertinta kaip „siekis peržengti

¹⁴⁴ Danys J. V. Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti // *Tėviškės žiburiai*, 1988 m. gegužės 31 d., p. 3.

¹⁴⁵ Ten pat.

¹⁴⁶ J. Žmuidzino 1978 m. kovo 2 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 63, l. 54.

¹⁴⁷ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 185.

konsulinės teisės konvencijų apibrėžtis“, kur padėti negalėjo ir ne itin norėjo svarbiausi Kanados politikai, pavyzdžiui, užsienio reikalų ministras Donaldas Jamiesonas. Sovietai rodė didelį nepasitenkinimą dėl Kanados atstovų bendravimo su Baltijos šalių diplomatais. Nors tai nelaužė jokių įstatymų ir kaltinimai buvo nepagrįsti, tačiau kėlė grėsmę SSRS ir Kanados santykiams¹⁴⁸.

1985 m., po Kanados vyriausybės pasikeitimo, baltiečių konsulai nebebuvo pristatomi parlamente, nors tai dalinai galėjo būti įtakota pačių konsulų ir „Baltiečių vakarų“ organizatorių neveiklumu¹⁴⁹. „Baltiečių vakarai“ nepakeitė kanadiečių nuomonės dėl diplomatinio pripažinimo klausimų, nes Kanados valdžia nenorėjo susigadinti santykių su SSRS¹⁵⁰. Apie Baltijos šalių konsulų veiklą svarstyta URM rašte, kuriame Kanados vyriausybė išreiškė savo pažiūras į Baltijos valstybių konsulatus: „Iš tikrųjų jie yra etninių bendruomenių simboliai 60000 baltiečių kilmės žmonėms gyvenantiems Kanadoje“¹⁵¹. Žinoma, J. Žmuidzinas, kaip ir kiti Kanadoje dirbę okupuotų Baltijos valstybių konsulai, turėjo itin svarbų vaidmenį atkreipiant pasaulio dėmesį į SSRS veiksmus bei valstybių norą išsivaduoti iš prievartinio įstojimo į Sovietų Sąjungą. Visgi, šie diplomatai buvo labiau kovotojų už laisvę ir nepriklausomybę simboliai, idealai, bet ne radikalūs politikai, nes jiems aktyviai veikti trukdė ne tik finansiniai, personalo trūkumai, bet ir Kanadoje vykdoma vidaus bei užsienio politika.

Kaip rašo G. Janauskas, aktyvesne veikla nei J. Žmuidzinas užsiėmė KLB, kuriai bijodama aktyvios lietuvių veiklos išėivijoje SSRS teikė dar daugiau dėmesio nei Lietuvos generaliniam garbės konsulatui¹⁵². Tačiau konsulato veikla buvo itin glaudžiai susijusi su KLB, kuri suprato, kad J. Žmuidzinui aktyviai veikti politiniame gyvenime be pagalbos yra neįmanoma, tad į Lietuvos laisvinimo bylą vis smarkiau įsijungė ir Kanados lietuviai¹⁵³.

Diplomato darbu buvo patenkinta ir Pasaulio lietuvių bendruomenė (toliau – PLB), kuri dėkojo J. Žmuidzinui „už nenuilstamą darbą atstovaujant Lietuvos valstybei laisvame pasaulyje. <...> Dabartinė Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba labai įvertina Jūsų rodomą dėmesį mūsų darbams“¹⁵⁴. J. Žmuidzinas buvo dažnas garbės narys ar svečias lietuvių renginiuose tokiose kaip Dainų šventės¹⁵⁵, Pasaulio lietuvių kongresas¹⁵⁶. Visgi, ir PLB veikla susilaukė didesnio SSRS

¹⁴⁸ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 183.

¹⁴⁹ Danys J. V. Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti // *Tėviškės žiburiai*, 1988 m. gegužės 31 d., p. 3.

¹⁵⁰ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 187.

¹⁵¹ Danys J. V. Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti // *Tėviškės žiburiai*, 1988 m. gegužės 31 d., p. 3.

¹⁵² Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 186.

¹⁵³ Janauskas G. Kanados lietuvių bendruomenės politinės veiklos kryptys 1954-1990 m. // *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 1, p. 40.

¹⁵⁴ PLB 1979 m. vasario 6 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 96, l. 87.

¹⁵⁵ G. Baluko 1971m. birželio 16 d. kvietimas J. Žmuidzinui dalyvauti IV Dainų šventėje Čikagoje // Ten pat, l. 88.

susidomėjimo nei Baltijos šalių konsulų darbai. Sovietų valdžia manė, jog Lietuvos, Latvijos ir Estijos konsulatai beveik nevykdė jokios diplomatinės ir politinės veiklos, todėl didesnę dėmesį skyrė gausioms Baltijos šalių bendruomenių veikloms. Toks sovietų pareigūnų dėmesys paaiškinamas konsulų pripažinimo tęstinumo klausimu. SSRS buvo įsitikinusi, kad Kanados vyriausybė nepratęs Baltijos šalių atstovų įtraukimo į diplomatinius sąrašus, todėl konsulatų veiklos stebėjimo per daug nesusieks, nes šis klausimas, anot sovietų pareigūnų, turėtų išsispęsti savaime, mirus visiems konsulams įtrauktiems į oficialius sąrašus¹⁵⁷.

Po J. E. Markuso ir R. N. Brysono mirčių, naujai paskirtas estų konsulas I. Heinsoonas ir latvių konsulas E. Upenieksonas nebebuvo įtraukti į diplomatinius sąrašus¹⁵⁸, o J. Žmuidzinas jau buvo garbingo amžiaus (gimęs 1898 m.). Todėl sovietų „sumanymas“ daugiau dėmesio skirti organizacijų stebėjimui, jų požiūriu, atrodo akivaizdžiai suprantamas. Netgi ir pats J. Žmuidzinas abejojo, kad po jo mirties į konsulo vietą paskyrus kitą žmogų jis būtų įtrauktas į Kanados diplomatinį korpusą sąrašą¹⁵⁹.

Visgi, nepaisant latvių ir estų konsulų neįtraukimo į oficialius Kanados diplomatinis sąrašus, Kanados pozicija Baltijos šalių atžvilgiu nepasikeitė. 1974 m. rugsėjį Kanados užsienio reikalų ministras Allan MacEachenas patvirtino, kad jo šalis nepripažins Lietuvos, Latvijos ir Estijos įjungimo į SSRS sudėtį¹⁶⁰. Kanadiečiai pripažino Lietuvos ir kitų Baltijos šalių okupaciją, pažymėjo, kad Baltijos valstybių pabėgėlių Kanadoje apie 55 000-60 000 (1971 m. Kanados surašymo duomenimis lietuvių Kanadoje buvo apie 25 000¹⁶¹), kurių susivienijimas siekiant laisvės stebino. Apie Baltijos šalių gyventojus Kanadoje atsiliepiama teigiamai. Rašoma, jog jie išsilavinę, kultūringi, mandagūs žmonės, kurie sugeba išreikšti savo kultūrinės ir tautinės tradicijas. „Jie išleidžia daug laiko sielvartaudami dėl savo tėvynės ir svajodami apie dieną, kada jie vėl galės būti laisvi. <...> Suprantama, kad sovietai neišvaduos Baltijos šalių, bet jos vis tiek mėgins išlaikyti savo tautinį tapatumą“¹⁶².

Apibendrinant galima teigti, kad Baltijos šalių konsulų veikla, pripažinimo klausimai daugiausia priklausė ne nuo pačių atstovų iniciatyvų, o nuo Kanados vykdomos vidaus ir užsienio politikos, kuriai kintant, keitėsi ir diplomatų padėtis. Pačioje pradžioje pastebima savarankiška Lietuvos konsulo pozicija, kurią veikė Kanados ministro pirmininko J. Diefenbakerio politinės nuostatos Baltijos šalių okupacijos atžvilgiu. Vėliau aktyvesnis įsitraukimas į bendravimą su

¹⁵⁶ R. Sakadolskio 1972 m. birželio 2 d. kvietimas J. Žmuidzinui dalyvauti II Pasaulio lietuvių kongrese // Ten pat, I. 76.

¹⁵⁷ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 182.

¹⁵⁸ Best J. Paradox: diplomats without a country // *Ottawa journal*. 1980 m. birželio 13 d., p. 10.

¹⁵⁹ J. Žmuidzino 1983 m. kovo 29 d. laiškas S. Lozoraičiui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 16, l. 283.

¹⁶⁰ Allan MacEachen'o 1974 d. rugsėjo 23 d. laiškas // Ten pat, b. 69, l. 155.

¹⁶¹ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 103.

¹⁶² Best J. Paradox: diplomats without a country // *Ottawa journal*. 1980 m. birželio 13 d., p. 10.

Kanados valdžios atstovais pasikeitė ir komplikavosi dėl skirtingo Kanados valdančiųjų politikų ir partijų požiūrio į bendravimą su Sovietų Sąjunga, kurio J. Žmuidzinas negalėjo įtakoti.

2.3. Jono Žmuidzino pozicija Lietuvos generalinio garbės konsulato veiklos finansavimo klausimu

Į diplomatinės J. Žmuidzino pareigas įėjo ne tik Lietuvos atstovavimas, diplomatinė ryšių palaikymas, kontaktų plėtimas, dalyvavimas oficialiuose priėmimuose¹⁶³, palikimų tvarkymas, pasų išdavimas bei pratęsimas, įvairių liudijimų tvirtinimas, spaudos peržiūra, bet ir LDT finansinių klausimų sprendimų pateikimas, pasiūlymai ir diskusijos Lietuvos diplomatinei tarnybai. Piniginiai klausimai LDT veikloje dažnai sukeldavo sumaištį, kadangi lėšų trūkumas apsunkindavo kitas diplomatinės veiklas.

J. Žmuidzinas lėšų konsulato išlaikymui gaudavo iš Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone. 1962 m. gaudavo apie 392 dolerius per mėnesį ir dėl to skundėsi, kadangi iki J. Žmuidzino konsulate dirbęs V. Gylis gaudavo 450 dolerių, o kainos Toronte vis augo¹⁶⁴. Taip pat J. Žmuidzinas dėl pinigų trūkumo guodėsi ir 1963 bei 1966, 1969 m., vis prašydamas padidinti kreditus, primindamas, jog V. Gylis jų gaudavo daugiau nebūdamas įtrauktu į Konsulinį Korpusą, kurio nariai mokėdavo mėnesinius draugijos mokesčius, taip pat mokėdavo už konsulų rengiamus priešpiečius, vakarienes ir metinius balius, bei gaudavo mėnesines 10 dolerių sąskaitas už konsulato vardo įrašymą Toronto telefonų knygoje¹⁶⁵. J. Žmuidzino norą populiarinti Lietuvos generalinio konsulato vardą kartais sukritikuodavo Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone. Pavyzdžiui, konsulato kontaktų įtraukimą į Toronto telefonų knygą J. Kajeckas pavadino nereikalingu lėšų švaistymu, kuris nebūtų pateisintas ir patenkintas net „gerais Lietuvos Nepriklausomybės laikais“¹⁶⁶. J. Kajeckas siūlė susitarti su telefonų knygos rengėjais, Lietuvos generalinio garbės konsulato kontaktus įrašyti į knygą be mokesčio. J. Žmuidzinas susilaukdavo priminimų ir dėl neteisingo lėšų leidimo. Pavyzdžiui, 1968 m. suplanuotos kelionės į Niujorką sąskaitoje, konsulas savo žmonos išlaidas įtraukė į bendrą sąrašą, nors LDT galėjo apmokėti tik konsulo išlaidas¹⁶⁷. J. Žmuidzinui buvo patarta atidžiau pasidomėti, kokiems tikslams konsulai gali skirti lėšas, kadangi žmonių kelionės išlaidos nebuvo apmokamos¹⁶⁸.

J. Kajeckas buvo pagrindinis asmuo su kuriuo J. Žmuidzinas susirašinėjo konsulato finansavimo klausimu. Iš J. Kajecko J. Žmuidzinas gaudavo žinutes apie įvykdytas perlaidas

¹⁶³ Feltham R. G. *Diplomatijos vadovas*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 26.

¹⁶⁴ J. Žmuidzino 1962 m. rugsėjo 4 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 12.

¹⁶⁵ J. Žmuidzino 1963 m. rugsėjo 22 d. Pro memoria // Ten pat, l. 42.

¹⁶⁶ J. Kajecko 1963 m. sausio 18 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 18, l. 29.

¹⁶⁷ J. Kajecko 1968 m. gruodžio 7 d. žinutė J. Žmuidzinui dėl kelionės išlaidų // Ten pat, l. 276.

¹⁶⁸ J. Kajecko 1968 m. spalio 23 d. žinutė J. Žmuidzinui dėl kelionės išlaidų // Ten pat, l. 283.

Lietuvos generalinio garbės konsulato Kanadoje išlaikymui, priminimus, jog reikia padaryti įnašus už konsulines pajamas, informaciją apie lėšų padidinimą. Gaudamas nemažai J. Žmuidzino prašymų padidinti konsulo atlygį, J. Kajeckas primindavo apie sudėtingą LDT padėtį bei painformuodavo, kada lėšų padidinimas galėtų būti įmanomas. Taip pat J. Žmuidzinas sulaukdavo ir lėšų skirstymo pasiūlymų, bei sulaukdavo pataisymų dėl anksčiau dirbusių konsulų finansavimo. Iš J. Kajecko buvo gautas priminimas, kad V. Gylis dirbdamas konsulate niekuomet negaudavo 450 dolerių per mėnesį, kadangi jo konsulinėms išlaidoms buvo skiriama tik 400 dolerių¹⁶⁹.

Visgi J. Žmuidzino atkaklumas kreditų padidinimo klausimu ir nuolatiniai raštai J. Kajeckui į Vašingtoną davė naudos. Nors laiškuose ar pro memorijose nėra randama padėkų už lėšų konsulatui padidinimą, archyvinuose dokumentuose gausu čekių ir banko perlaidų išrašų, įrodančių, kad Lietuvos generaliniam garbės konsulatui daugiau pinigų buvo skiriama nuolatos. Nuo 1964 m. sausio J. Žmuidzinas gaudavo nebe 392, o 440 dolerių sumą¹⁷⁰. Remiantis 1969 m. gruodžio 19 d. straipsniu „Diplomatų atlyginimas“ J. Žmuidzino alga, palyginus su kitų LDT narių užmokesčiu nebuvo didelė. Pavyzdžiui, 1969 m. S. A. Bačkis su žmona dirbdami Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone uždirbdavo 1100 dolerių, tiek pat gaudavo ir J. Kajeckas, o Lozoraičių šeima už darbą prie Šventojo Sosto gaudavo 1150 dolerių.¹⁷¹

Lėšos konsulo išlaidoms didintos ir 1967 m., kai pradėta gauti 484 doleriai mėnesiui¹⁷². Nuo 1970 m. sausio buvo gaunama po 532,40 dolerius¹⁷³, nuo 1973 m. – 585,64 dolerius¹⁷⁴. 1974 m. mėnesiui buvo gaunami 644,20 doleriai¹⁷⁵, 1976 m. konsulo alga padidinta dar 5 procentais iki 676,41 dolerių¹⁷⁶, 1981 m. konsulo alga siekė 700 dolerių¹⁷⁷, o nuo 1982 m. pradėtas gauti didžiausias atlygis už darbą Lietuvos generaliniame garbės konsulate Kanadoje – 725 doleriai¹⁷⁸. Be to J. Žmuidzinui papildomos lėšos buvo siunčiamos ir prieš valstybinių švenčių minėjimus ar svarbesnius renginius. Pavyzdžiui, 1968 m. vasario 16 d. minėjimui papildomai skirta 250 dolerių¹⁷⁹ už kurių panaudojimą J. Žmuidzinas turėjo informuoti Lietuvos pasiuntinybę Vašingtone. Daugiau įrašų apie algos augimą nebuvo rasta, tačiau faktas, kad J. Žmuidzino pajamos nemažėjo, o tik augo nekelia abejonių.

¹⁶⁹ J. Kajecko 1966 m. spalio 6 d. žinutė J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 174.

¹⁷⁰ J. Kajecko 1964 m. sausio 9 d. žinutė J. Žmuidzinui dėl išlaidų konsulato išlaikymui // Ten pat, b. 18, l. 53.

¹⁷¹ Diplomatų atlyginimas // *Naujienos*, 1969 m. gruodžio 19 d., p. 3.

¹⁷² J. Kajecko 1967 m. balandžio 6 d. žinutė J. Žmuidzinui dėl išlaidų konsulato išlaikymui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 18, l. 194.

¹⁷³ J. Kajecko 1970 m. sausio 15 d. žinutė J. Žmuidzinui dėl išlaidų konsulato išlaikymui // Ten pat, b. 19, l. 1.

¹⁷⁴ J. Kajecko 1973 m. sausio 16 d. žinutė J. Žmuidzinui dėl išlaidų konsulato išlaikymui // Ten pat, l. 90.

¹⁷⁵ J. Žmuidzino 1974 m. sausio 24 d. žinutė J. Kajeckui dėl lėšų gavimo // Ten pat, l. 116.

¹⁷⁶ J. Žmuidzino 1976 m. sausio 27 d. žinutė J. Kajeckui dėl lėšų gavimo // Ten pat, l. 167.

¹⁷⁷ J. Žmuidzino 1981 m. kovo 6 d. žinutė J. Kajeckui dėl lėšų gavimo // Ten pat, l. 288.

¹⁷⁸ J. Žmuidzino 1982 m. kovo 3 d. žinutė S. A. Bačkiui dėl lėšų gavimo // Ten pat, l. 335.

¹⁷⁹ J. Kajecko 1968 m. sausio 25 d. žinutė J. Žmuidzinui dėl išlaidų konsulato išlaikymui // Ten pat, b. 18, l. 231.

Visgi, pamažu auganti alga neap rūpino visų konsulato poreikių. Lėšų trūkumas neleido pasisamdyti konsulato sekretoriaus, tad J. Žmuidzinas turėjo kone visus darbus atlikti pats¹⁸⁰, pinigų dažnai pristigdavo net būtiniausios išlaidoms – antspaudams, blankams, popieriui, vizitinėms kortelėms. Diplomatas už nuomojamą namą Monrealyje gaunamas lėšas dažnai išleisdavo konsulato išlaikymui.¹⁸¹ Konsulo alga buvo mažesnė „už bet kurio nekvalifikuoto kanadiečio darbininko, <...> nekalbant jau apie atitinkamo amerikiečio darbininko atlyginimą“¹⁸². Dėl lėšų stygiaus J. Žmuidzinas stengėsi pinigus leisti atsakingai ir dažnai atsiklausdavo Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone ar jie galės skirti lėšų kelionėms į tolimesnius miestus ir ar verta vykti į tam tikrus vizitus, nes tokios išvykos būdavo brangios¹⁸³, buvo taupoma viskam.

Nepaisant nedidelio atlygio, konsulate surinktų pinigų už lietuviams suteiktas paslaugas J. Žmuidzinas sau pasilikti negalėjo. Šie pinigai turėjo būti siunčiami į Lietuvos pasiuntinybę Vašingtone. Kadangi lėšų nebūdavo surenkama daug (pavyzdžiui, už pirmus tris 1964 m. mėnesius į Vašingtoną buvo nusiųsta 51,02 doleris¹⁸⁴, už balandžio, gegužės ir birželio mėnesius – 74,53 doleriai¹⁸⁵) jos į Vašingtoną buvo siunčiamos kas tris mėnesius¹⁸⁶. Taip pat J. Žmuidzinui esant įtrauktu į oficialius Kanados diplomatinis sąrašus, dirbant oficialiai, kaip ir kitiems konsulams reikėjo mokėti mokesčius Kanadai¹⁸⁷.

Atsirasdavo ir nenumatytų išlaidų, kai reikėdavo susimokėti už dalyvavimą renginiuose, oficialiuose priėmimuose šventėse. Visgi, nepaisydami sudėtingos LDT finansinės padėties, ją dar labiau apsunkindavo ir vietos lietuviai. Viena jų – J. Žmuidzino darbo Kanadoje pirmtako V. Gylgio našlė Vanda Gylienė, kuri taip pat nenorėjo perduoti savo vyro archyvų, taip tik apsunkindama J. Žmuidzino darbą Lietuvos generaliniame konsulate. Todėl didžiąją dalį informacijos apie V. Gylgio veiklą ir nuveiktus darbus J. Žmuidzinas turėjo ieškoti pats. Už dokumentų grąžinimą į konsulatą, V. Gylgio našlė pasiprašė 3000 dolerių kompensacijos už dokumentų saugojimą. Paklausta, kodėl neperdavė archyvų iš karto po vyro mirties, V. Gylienė atsakė „nieko apie tai nenoriu girdėti ir žinoti“¹⁸⁸. Nepaisant šių nesutarimų, archyvai galiausiai buvo atgauti.

J. Žmuidzinui būnant lietuvių atstovu ir tautos reprezentuotoju teko mokėti ir už papildomas veiklas, lietuviškose organizacijose. Diplomatas buvo kviečiamas tapti garbės nariu ar dalyviu, tačiau vien už įsitraukimą į organizacijų veiklą reikėjo mokėti. Pavyzdžiui, Kanados

¹⁸⁰ J. Žmuidzino 1963 m. rugsėjo 22 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 42.

¹⁸¹ J. Žmuidzino 1962 m. rugsėjo 4 d. Pro memoria // Ten pat, l. 12.

¹⁸² J. Žmuidzino 1966 m. spalio 10 d. Pro memoria // Ten pat, l. 104.

¹⁸³ J. Žmuidzino 1962 m. spalio 30 d. laiškas J. Kajeckui // Ten pat, b. 2, l. 17.

¹⁸⁴ J. Žmuidzino 1964 m. balandžio 1 d. žinutė J. Kajeckui dėl konsulinių pajamų // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 18, l. 58.

¹⁸⁵ J. Žmuidzino 1964 m. liepos 3 d. žinutė J. Kajeckui dėl konsulinių pajamų // Ten pat, l. 63.

¹⁸⁶ J. Kajecko 1962 m. lapkričio 12 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 13, l. 11.

¹⁸⁷ Kanados užsienio reikalų ministerijos 1963 m. sausio 8 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 12, l. 82.

¹⁸⁸ J. Žmuidzino 1966 m. kovo 31 d. pro memoria // Ten pat, b. 1, l. 48.

lietuvių fondui nario įnašo mokestis – 100 dolerių.¹⁸⁹ J. Žmuidzinai laiškais dažnai buvo skatinamas padidinti savo įnašus, arba gaudavo „priminimus“ užmokėti.¹⁹⁰ Diplomatas į raginimus padidinti įnašą atsiliepė praėjus 17 metų¹⁹¹. Prisidėti buvo prašoma ir prie lietuvių išeivių spaudos išlaikymo – paramos prašė „Tėviškės žiburių“,¹⁹² „Nepriklausomos Lietuvos“¹⁹³ redakcijos.

Nuolatinis lėšų stygius ne tik Lietuvos garbės konsulate Kanadoje, bet ir visoje LDT, paskatino J. Žmuidziną domėtis Lietuvos aukso atsargomis užsienyje, kurios būtų itin naudingos esant dideliui pinigų trūkumui. J. Žmuidzinai domėjosi Lietuvos aukso reikalais Didžiojoje Britanijoje. Taip elgtis skatino ir Lietuvių bendruomenės Kanados krašto valdyba, kuri siekė pareikšti protestą, dėl Baltijos šalių santaupų atidavimo SSRS.¹⁹⁴

Ilgą laiką gyvenusį ir dirbusį Didžiojoje Britanijoje, J. Žmuidziną pykdė britų pozicija dėl Baltijos šalių santaupų „Bank of England“ banke. Britai dėl saugomo aukso tarėsi su SSRS, o 1967 m. 16 milijonų dolerių vertės 460220 uncijų auksą investavo į svoro sustiprinimą¹⁹⁵. Lietuvos diplomatams kovoti dėl lėšų išsaugojimo tapo sudėtingiau po B. K. Balučio mirties. Buvo baimintis, kad britai galės sustabdyti lėšas pasiuntinybėms ir užšaldyti Lietuvos fondus Didžiojoje Britanijoje.¹⁹⁶ J. Žmuidzinai siūlė dėl tokio britų sprendimo laikytis ramios pozicijos žinant, kad „nuosaikus veiksmų protestas būtinas, <...> nes britai matydami baltiečių tylą lengviau žengs ir sekantį žingsnį Baltijos valstybių nenaudai, nežiūrint jų žmonių siekimo gerų santykių“¹⁹⁷.

Dėl britų poelgio J. Žmuidzinai ilgai susirašinėjo su S. Lozoraičiu. Viename 1970 m. laiške, diplomatijos šefas pažymėjo, jog „Baltiški fondai, auksas, Londone yra britų saugomas būtent sau ir sovietams. Jie yra jau prieš kelerius metus susitarę su sovietais išmokėti pastariesiems ½ mil. svarų, o kas lieka panaudoti britų nuostolių Baltijos valstybėse apmokėjimui, t. y. tų nuostolių, kurių britams padarė tie patys sovietai. Tai Jums ir Great Britain. British but not great“ („Tai Jums ir Didžioji Britanija. Britanija, bet visai ne didžioji“)¹⁹⁸.

Pinigų trūkumas keitė ir lietuvių išeiviams svarbų pasų išdavimo klausimą. S. Lozoraitis rašydamas J. Žmuidzinui dėl lietuviškų pasų išdavimo siūlė nebekreipti dėmesio į iki okupacijas buvusias pasų skaičiaus išdavimo kvotas ir jų išduoti pagal esamą poreikį, kadangi vis mažiau lietuvių jo prašė. Diplomatinės šefas informavo J. Žmuidziną, kad užsienio pasų išdavimas Amerikos žemyne yra nemokamas, tačiau dėl LDT lėšų trūkumo siūlė už pasų išdavimą imti

¹⁸⁹ Kanados lietuvių fondo 1964 m. spalio 30 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 102, l. 52.

¹⁹⁰ Kanados lietuvių fondo 1965 m. lapkričio 5 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 53.

¹⁹¹ Kanados lietuvių fondo 1982 m. vasario 22 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 102.

¹⁹² „Tėviškės žiburių“ redakcijos 1989 m. balandžio 5 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 105, l. 29.

¹⁹³ „Nepriklausomos Lietuvos“ redakcijos 1982 m. rugsėjo 25 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 107, l. 19.

¹⁹⁴ J. Žmuidzino 1967 m. sausio 20 d. Pro memoria R-19 // Ten pat, b. 1, l. 141.

¹⁹⁵ Pabaltijo auksas išgelbėjo išgelbėjo britų auksą // *Vienybė*, 1967 m. gruodžio 8 d., p. 1.

¹⁹⁶ Ministeris, politika ir auksas // *Tėviškės žiburiai*, 1968 m. sausio 18 d., p. 2.

¹⁹⁷ J. Žmuidzino Pro memoria, 1968 m. sausio 20 d. // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 61, l. 114.

¹⁹⁸ S. Lozoraičio 1970 m. lapkričio 2 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 16, l. 31.

simbolinį mokestį.¹⁹⁹ Nors prašančiųjų paso skaičius mažėjo, kas galėtų būti paaiškinta atvykstančiųjų lietuvių srautų susiaurėjimu, diplomatinės tarnybos pasai buvo naudingi lietuviams, nes jie garantavo savininkui teisę būti priimtu į tą šalį, kurioje jis yra „landed immigrant“ (apsistojęs imigrantas) ir kurioje gyvena nuolat.²⁰⁰

Pasų ir pilietybės klausimas su S. Lozoraičiu buvo aptarinėjamas ne vieną sykį ir ne visuomet pagrindinis pokalbių dėmuo buvo pinigai. 1979 m. liepą išleistas SSRS pilietybės įstatymas palietė ir lietuvių gyvenančius Kanadoje, ir įgijusius šios šalies pilietybę. Dauguma lietuvių pradėję gyvenimą Kanadoje turėjo atsisakyti iki tol turėtos pilietybės, o SSRS ketino įpilietinti visus asmenis, kurie kada nors turėjo sovietinį pasą, t. y. visi asmenys nuo „priėmimo“ į SSRS automatiškai tapdavo šios valstybės piliečiais, o pilietybės atsisakyti galėtų tik tuo atveju, jei tam pritartų kita valstybė, kurioje gyvenama²⁰¹. J. Žmuidzinas skatino „visiškai ignoruoti“ tokius įstatymus, kurie siekia „užnerti nelaisvės kilpą ir laisvame užsienyje gyvenantiems“, nes didžioji dalis lietuvių buvo priėmę Kanados pilietybę, o dvigubos pilietybės Kanadoje ir JAV turėti nebuvo įmanoma²⁰². Vykstantiems į Lietuvą ir prašantiems vizos buvo siūloma savo gimimo vietą žymėti ne LTSR, o Lietuvą ir nors rizikuojant negauti vizos, parodyti savo nusistatymą prieš sovietų pretenzijas.²⁰³

Pajamos taip pat buvo gaunamos iš dokumentų tvirtinimo, „netikėtų reikalų“²⁰⁴, palikimų klausimų sutvarkymo. Palikimai – viena iš sričių dar labiau kiršinusių Lietuvos generalinį garbės konsulatą su SSRS. Pastaroji norėjo Kanadoje mirusių lietuvių turtą išnaudoti pati, motyvuodama, kad tai jos piliečių turtas, o Lietuvos generalinis garbės konsulas palikimus siekė paskirti teisėtiems paveldėtojams²⁰⁵.

Lietuvos atstovas Kanadoje teikė pasiūlymą LDT ir dėl pensijų klausimo – jis svarstė, kam pensija turėtų būti teikiama išeivijoje ir siūlė, ją suteikti ne tik diplomatams, bet jiems mirus ir jų šeimų nariams. J. Žmuidzinas teigė, kad diplomatai yra „vieninteliai Lietuvos DIRBANTIEJI JOS TEBEVEIKIANČIOSE ĮSTAIGOSE tarnautojai; jie neturi ir negali turėti kito atlyginimo darbo ar uždarbio ir yra atkirsti nuo visiem kitiem atdarų kelių ir priemonių prasigyventi ir save aprūpinti ateičiai; jie <...> nesusitaupo ir dėl <...> nuo jų nepriklausančių priežasčių <...> jie (arba jų mirties atveju – jų šeimos) lieka be pragyvenimo šaltinių ir <...> aprūpinimo“²⁰⁶. J. Žmuidzinas apibendrino, kad LDT tarnautojas nustojęs dėl rimtų priežasčių

¹⁹⁹ S. Lozoraičio 1962 m. balandžio 18 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 13, l. 2.

²⁰⁰ J. Žmuidzino 1976 m. rugpjūčio 6 d. Pro memoria // Ten pat, b. 1, l. 193.

²⁰¹ Štromas A. Kas laikomas sovietų piliečiu? // *Tėviškės žiburiai*, 1979 m. liepos 5 d., Nr. 27 (1534), p. 2.

²⁰² Lietuvos generalinio konsulato Toronte pareiškimas 1979 m. liepos 6 d. // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 175.

²⁰³ S. Lozoraičio 1971 m. balandžio 5 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 15, l. 129.

²⁰⁴ J. Budrio 1962 m. gegužės 22 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 13, l. 4.

²⁰⁵ J. Žmuidzino 1963 m. gegužės 28 d. Pro memoria // Ten pat, b. 1, l. 35.

²⁰⁶ J. Žmuidzino 1962 balandžio 11 d. Pro memoria 548/8/jz Romai, Vašingtonui, Londonui, Niujorkui, Čikagai // Ten pat, b. 12, l. 6.

tarnybos su atlyginimu, turėtų gauti pensiją, arba sakysim 2 metų algos didumo vienkartinę pašalpą, o jo mirties atveju – jo žmona arba mažamečiai vaikai. Rašančiojo nuomone <...> pačio reikalo iškėlimas ten kur reikia yra itin delikatus, „dviašmenis“, gerai aptartas, ypač santūriai bei diplomatiniai formuluotinas“²⁰⁷.

J. Žmuidzino siekiai gauti daugiau pajamų ir garantijų, sukeldavo ir nemažų nesutarimų. J. Žmuidzinas LDT kelis kartus teikė pasiūlymus dėl lėšų paskirstymų, bet siūlymas pakeisti kreditų sistemą komplikavo diplomato santykius su generaliniu konsulu Niujorke Anicetu Simučiu. 1971 m. sausio pabaigoje J. Žmuidzinas sudarė LDT kreditų planą, kurį pasiūlė peržiūrėti visiems LDT atstovams. Plane, Lietuvos generalinis garbės konsulas Toronte siūlė padidinti LDT narių atlygimus bei įsteigti neviešus fondus didesnėms pasiuntinybėms išlaikyti.²⁰⁸ Tokius J. Žmuidzino pasiūlymus sukritikavo Lietuvos generalinis konsulas Niujorke A. Simutis,²⁰⁹ pavadinęs juos turinčiais per daug optimistinių minčių ir jei LDT išleistų visas lėšas, vargu ar visuomenė būtų pajėgi išlaikyti diplomatinę tarnybą.

1979 m. kreditų išdavimas LDT nariams tapo dar sudėtingesnis, buvo sumažintas dėl JAV valstybės departamento iškeltų sąlygų dėl biudžeto mažinimo, bei dėl tuštėjančių LDT fondų, dėl kurių buvo suplanuota parduoti Lietuvos pasiuntinybės pastatą Vašingtone²¹⁰.

Dėl piniginių klausimų A. Simutis kritikavo J. Žmuidziną ne kartą. 1980 m. J. Žmuidzinas susilaukė kritikos dėl pasiūlymo 250 000 dolerių LDT fondą išskirstyti visoms pasiuntinybėms. A. Simutis teigė, kad šie pinigai turėtų likti Lietuvos pasiuntinybės JAV bei LDT institucijos išlaikymui²¹¹. Tačiau J. Žmuidziną palaikė diplomatijos šefas, kuris kritikavo A. Simučio ir S. A. Bačchio mintis fondo pinigus palikti tik atstovybei Vašingtone. S. Lozoraičio nuomone pinigai turėtų būti išskirstyti, bet tai tapo nebediskuotinu klausimu, kai LDT gavo paskolą iš latvių fondų²¹².

Taigi, bendradarbiavimas su LDT buvo neatsiejama aktyvios J. Žmuidzino diplomatinės veiklos dalis. Aiški ir tvirta konsulo pozicija pasisakant finansavimo klausimu, sukeldavo ne tik pasitikėjimo ir padrąsinimo toliau veikti, bet ir kritikos iš LDT.

Jono Žmuidzino politinė veikla Kanadoje susidarė iš keletos dalių. Visų pirma didelę reikšmę J. Žmuidzino diplomatiniam darbui turėjo bendradarbiavimas su Kanados valdžios įstaigomis. Pabrėžtina, jog Kanadoje vykdoma politika, pozicijoje esantys politikai smarkiai įtakojo ir Lietuvos generalinio garbės konsulo veiklą. Besikeičiantis Kanados valdančiųjų

²⁰⁷ Ten pat.

²⁰⁸ J. Žmuidzino 1971 m. sausio 26 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 16, l. 73.

²⁰⁹ A. Simučio 1978 m. balandžio 21 d. Pro memoria // Ten pat, l. 142.

²¹⁰ S. Lozoraičio 1978 m. gruodžio 12 d. Pro memoria // Ten pat, l. 202.

²¹¹ A. Simučio 1980 m. vasario 12 d. Pro memoria // Ten pat, l. 239.

²¹² S. Lozoraičio 1980 m. balandžio 19 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 261.

požiūris į Baltijos šalių atstovų pripažinimo klausimus, nesustabdė konsulų siekio kelti šalių laisvinimo tezes viešojoje erdvėje. Populiarinti Lietuvos laisvinimo bylą J. Žmuidzinui padėjo ne tik bendradarbiavimas su Kanados ir Baltijos šalių diplomatais bei politikais, bet ir aktyvus dalyvavimas Kanados lietuvių organizuojamose veiklose, ryšių palaikymas su Kanados ir vietos lietuvių spauda. J. Žmuidziną Kanados diplomatiniuose sąrašuose išliko iki pat savo konsulinio darbo Kanadoje pabaigos, kuri siejama su konsulo mirties data. Po J. Žmuidzino mirties dr. S. A. Bačkis naujuoju generaliniu garbės konsulu paskyrė Harį Lapą²¹³.

²¹³ Petraitytė-Briedienė A. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*. Vilnius: Versus aureus, 2014, p. 140.

3. JONO ŽMUIDZINO VISUOMENINĖ – KULTŪRINĖ VEIKLA

Vertinant J. Žmuidzino įsitraukimą į visuomeninę ir kultūrinę veiklą reikėtų atsižvelgti į jo diplomatinės ir politinės veiklos conceptualumą konsulate. Ši veikla daugiau ar mažiau įtakojama ir pačios vietos valdžios bei pačio konsulo aktyvaus siekio viešinti Lietuvos okupacijos klausimą tarptautinėje erdvėje. Į J. Žmuidzino darbotvarkę įėjo bendradarbiavimas su lietuviškomis organizacijomis bei įstaigomis bei kurių pagalba Lietuvos generalinio garbės konsulo veikla Kanadoje būtų žymiai sudėtingesnė. LDT sprendė ne tik politinius klausimus, bet dalyvavo ir visuomeninėje veikloje. Dažniausiai į bendrą veiklą suburdavo valstybinių švenčių minėjimai, susirinkimai ar kita organizacinė veikla, kuri sutraukdavo lietuvių bendruomenę ir svečius. Taigi, J. Žmuidzino bendradarbiavimas su lietuviškomis organizacijomis Kanadoje buvo neatsiejama jo dienotvarkės dalis. Tačiau svarbu pažymėti, kad konsulas į LDT veiklą įsitraukė jau turėdamas profesiją – J. Žmuidzinas buvo rašytojas.

3.1. Kūrybinė ir mokslinė veikla

Didžiausią indėlį savo kūryba į lietuvių literatūrą J. Žmuidzinas paliko iki tapdamas konsulu. Dar tarpukariu, 1929 m., išleido novelių rinkinį „Ryto kraujas“, 1931 m. – poemą „Pajūrio himnas“, apsakymą „Meilė be proto“²¹⁴. Kaip pastebi to meto amžininkai²¹⁵ J. Žmuidzinas savo kūryba laikėsi nuošaliai nuo to literatūros atnaujintojų kartos. Rašytojas nesistengė šlietis prie to meto modernistinių rašytojų diplomatų tokių, kaip Jurgis Savickis.

Tapęs generaliniu garbės konsulu J. Žmuidzinas vis mažiau laiko galėjo skirti kūrybai. Kaip pats įvardino „Literatūrinei kūrybai telieka tik vienas kitas laisvas šventadienis“²¹⁶. Visgi, planų kurti buvo. 1954 m. buvo išleistas eilėraščių rinkinys „Trys pušys“, 1965 m. – apsakymas „Ryto kraujas“²¹⁷. 1965 m. pabaigoje J. Žmuidzinas svarstė idėją priimti Kanados lietuvių bendruomenės pasiūlymą anglų kalba parašyti knygą apie lietuvių įnašą Kanadai. Tokio pobūdžio studijas leisti skatino Kanada, kuri kiekvienai to pageidaujančiai tautai skyrė po 5000 dolerių, reikalaudama, kad šių knygų autoriais privalo būti Kanados piliečiai.²¹⁸

1969 m. J. Žmuidzinas išleido apybraižų knygą „Runcė ir Dandierinas“. Šį rinkinį išleido Nidos knygų klubas Londone. Šiuo pasakojimų rinkiniu rašytojas pratęsė lietuvių diplomatų kūrybos tradiciją. Kaip ir būdinga J. Žmuidzino diplomatinėje veikloje, taip ir šiame rinkinyje

²¹⁴ Budrevičius K. *Prisimenam „Aušrą“*. Toronto: Danaitis Associates, 1990, p. 133.

²¹⁵ Vaičiulaitis A. *Knygos ir žmonės*. Vilnius: Vaga, p. 462.

²¹⁶ J. Žmuidzino 1963 m. sausio laiškas „Tėviškės žiburiams“ // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 8, l. 23.

²¹⁷ Budrevičius K. *Prisimenam „Aušrą“*. Toronto: Danaitis Associates, 1990, p. 133.

²¹⁸ J. Žmuidzino 1965 m. spalio 15 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 83.

perteikiamas aplinkos realizmas, plėtojant istorinę sąmonę. Šis rinkinys turi ir patriotinį motyvą perteikiant Lietuvos senovę ir nepriklausomybės atkūrimą.

J. Žmuidzinas buvo Lietuvių rašytojų draugijos narys. Ši savarankiška lietuviškai rašančių rašytojų, vertėjų, literatūros tyrėjų ir kritikų organizacija veikė Lietuvoje iki 1944 m., o nuo 1950 m. tęsė darbą Jungtinėse Amerikos valstijose. 1982 m. gegužės 22-23 d. Klivlende vykusiame Lietuvių rašytojų draugijos suvažiavime už literatūrinę bei kultūrinę veiklą J. Žmuidzinas paskelbtas šios draugijos garbės nariu²¹⁹.

Nagrinėjant aktyvią J. Žmuidzino diplomatinę veiklą antraplaniu lieka jo, kaip mokslininko, indėlis Lietuvos istorijos tyrimuose. Konsulas 1969 m. įgijo teisės mokslų daktaro laipsnį²²⁰, kurį jam suteikė Paryžiaus universitetas už parengtą mokslinį veikalą prancūzų kalba apie Liublino uniją: „Commonwealth polono-lithuanien ou l'union de Lublin (1569)“. Šis darbas 1978 m. išleistas Paryžiuje.

Studijos Prancūzijoje, geros prancūzų kalbos žinios, domėjimasis Lietuvos istorija 1980 m. įkvėpė J. Žmuidziną į prancūzų kalbą išversti Lietuvos 1529 metų statutą, kurio mašinraščiai perduoti į Paryžiaus Nacionalinės bibliotekos ir į Pensilvanijos universiteto saugyklas²²¹. Šis statuto vertimas nebuvo išleistas, o disertacija „Commonwealth polono-lithuanien ou l'union de Lublin (1569)“ į lietuvių kalbą nėra išversta.

Būdamas Lietuvos rašytojų draugijos nariu J. Žmuidzinas pasižymėjo ir aktyvia publicistine veikla. Dar iki tapdamas konsulu nuo 1920 m. dr. Jonas Žmuidzinas aktyviai rašė į tokius leidinius kaip „Lietuva“, „Lietuvis“, „Rytas“, „Lietuvos aidas“, „Vairas“, „Gaisai“, o atvykęs į Kanadą bendradarbiavo su vietine spauda.

Pradėjęs darbą Kanadoje, J. Žmuidzinas siekė aktyviai įsitraukti ne tik į konsului skirtas veiklas. Jis planavo tapti spaudos atašė, tačiau generalinis konsulas Niujorke J. Budrys nuo šios minties stengėsi J. Žmuidziną atkalbėti: „neįsivelkite į aktyvų darbą, nes <...> su tais attache galite įsivelti ir turėti nemalonumų“²²². Todėl spaudos atstovo darbus siūlė perleisti lietuvių bendruomenei bei visuomeninėms organizacijoms. J. Budrys šiuo savo pasiūlymu norėjo patarti Lietuvos generaliniam konsului, kad jis koncentruotųsi tik į konsulinį darbą, kadangi dirbant leidybinį darbą neretai kildavo nesutarimų dėl viešai išreikštų nuomonių.

Viena iš J. Žmuidzino darbų ir kūrybos įkvėpėjų buvo jo žmona Halina Naruševičiūtė – Žmuidzinienė, kuri lietuvių bendruomenės Kanadoje veikloje veikė ne kaip politikė, o kaip menininkė akvarelininkė. Ji buvo kviečiama dalyvauti Baltijos valstybių rengiamose parodose

²¹⁹ Trumpai iš visur// *Laiškai lietuviams*, 1989 m. gegužės 8 d. Nr. 33, p. 287.

²²⁰ A.B. Pernal. Žmuidzinas J. Commonwealth polono-lithuanien, *Canadian Slavonic Papers*, 1980 m. kovo 22 d., p.154.

²²¹ Sukanka 100 metų, kai gimė diplomatas, rašytojas Jonas Žmuidzinas (1898-1989) // *Tarp knygų*, 1998 m. balandžio 4 d., p. 47.

²²² J. Budrio 1962 m. gegužės 22 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 13, l. 4.

eksponuojant savo dailės darbus.²²³ Dailininkė taip pat apipavidalino 1969 m. išleistos J. Žmuidzno knygos „Runcė ir Dandierinas“ viršelį²²⁴. Po jos mirties 1989 m. viduryje,²²⁵ netrukus mirė ir pats J. Žmuidzinas. Jo mirties data 1989 m. lapkričio 3 d. laikoma paskutine jo veiklos LDT diena.

Savo kūryboje ir darbe konsulate J. Žmuidzinas skatino vadovautis tolerancija, kurios linkėjo visiems lietuviams patriotams. Kita vertybė – tai „vienybė ir neišdildomas tikėjimas Lietuvos nemirtingumu ir jos išlaisvinimu iš Maskolių tironijos“²²⁶. Išanalizavus archyvinius dokumentus pastebėta, kad konsulo aktyvi veikla taip pat pasižymėjo per bendradarbiavimą su lietuvių visuomeninėmis organizacijomis sprendžiant vietos politinius reikalus ir Lietuvos valstybingumo klausimą.

3.2. J. Žmuidzino veikla visuomeninėse organizacijose

Diplomatas J. Žmuidzinas aktyviai dalyvaudamas kultūriniuose renginiuose, svarų indėlį į Lietuvos nepriklausomybės klausimo viešinimą palikdavo viešosiose kalbose. Archyve išlikusiuose dokumentuose, galima pastebėti jo viešai išsakomą tvirtą poziciją šiuo klausimu organizacijų susirinkimuose, korespondencijoje bei kultūriniuose renginiuose.

J. Žmuidzinas savo viešose kalbose siekdavo įkvėpti tikėti Lietuvos laisvinimo byla: „Linkiu išsilavinimu, energija, iniciatyva, veržlumu, mokslinė karjera... palaipsniui pakeisti dabartinius lietuvių ir mūsų tautos sargybinius galinčius ir norinčius garbingai laikyti lietuvių išdidžią vėliavą ir ją parnešti į pagaliau išlaisvintą, nuo praamžių lietuvių gyvenamą žemę. Linkiu, kad <...> pakeisti susijungtume ir laisvoje Lietuvoje!“²²⁷. Didžiausia vertybe jis laikė lietuvių puoselėjimo idėją sakydamas, kad „Kažin ar yra lietuviui išeiviui kitas toks gražesnis siekis tremtyje, kaip jo pastangos išlaikyti tautinį sąmoningumą išeivijoje, ugdyti tautinę kultūrą ir puoselėti lietuvių atžalas“²²⁸.

Apie diplomato, visuomenininko būdą interviu laikraščiui „Kauno diena“, pasakojo jo sūnus Jonas Stasys Žmuidzinas, kuris labiausiai akcentuoja J. Žmuidzino toleranciją ir optimizmą, neabejojimą, kad Lietuva atgaus nepriklausomybę. Visgi, J. Žmuidzino sūnus abejojo ar jo tėvas būtų apsidžiaugęs jam skirtais gimimo metinių paminėjimais, renginiais, nes diplomatas „visada buvo be galo kuklus žmogus, tiesiog mylėjęs savo tėvynę ir jai visomis savo išgalėmis tarnavęs“²²⁹.

²²³ J. V. Danio 1981 m. gruodžio 15 d. laiškas H. Žmuidzinienei // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 108, l. 16.

²²⁴ Atsiųsta paminėti // *Aidai*, 1969 m. rugsėjis, Nr. 7, p. 323.

²²⁵ Kanados lietuvių fondo 1982 m. birželio 2 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 102, l. 122.

²²⁶ J. Žmuidzino 1963 m. sausio laiškas „Tėviškės žiburiams“ // Ten pat, b. 8, l. 23.

²²⁷ A. J. Viskonto 1966 m. kovo 21 d. laiškas J. Žmuidzinui apie J. Žmuidzino pasisakymą PLJK // Ten pat, b. 96, l. 15.

²²⁸ J. Žmuidzino kalba Skautų suvažiavime // Ten pat, b. 9, l. 46.

²²⁹ Sugrįžimas į jaunystės miestą // *Kauno diena*, 1998 m. birželio 10 d., Nr. 133, p. 5.

Diplomatas aktyviai susirašinėjo su LDT nariais. Pastebima, jog didžiausią korespondencijos dalį sudarė susirašinėjimas su S. Lozoraičiu. Dažniausiai diplomatai susirašinėdavo dėl politinių sprendimų, tačiau pasitaikydavo ir nemažai kvietimų, sveikinimų, kurie nebuvo susiję su LDT veikla. J. Žmuidzino diplomatinis darbas Kanadoje LDT šefo buvo vertinamas teigiamai. S. Lozoraitis J. Žmuidzinui buvo kolega, su kuriuo nuolat buvo konsultuojamasi tikintis patarimo kaip pasielgti, kokį sprendimą priimti. Žinoma, J. Žmuidzinas buvo atskaitingas S. Lozoraičiui, bet jį korespondencijoje nerastumėme pavyzdžių parodančių, kad S. Lozoraitis jautėsi viršesnis pareigose. Priešingai, jų bendravimo stilius pagarbus, bet kartu ir labai laisvas. J. Žmuidzinas dažnai rašydavo diplomatijos šefui, ypač tuomet, kai buvo vykdomi daug įtakos turintys sprendimai. Pavyzdžiui, pirmojo J. Žmuidzino vizito į Kanados URM detalės buvo kruopščiai aptariamose su S. Lozoraičiu, kuris išaiškino ne tik kaip reikia kreiptis į šiuos pareigūnus laiškuose²³⁰, bet ir pamokė diplomatinio darbo subtilybių, kaip formuluoti klausimus, kad gauti teigiamą atsakymą. Tai J. Žmuidzinui buvo ypač naudinga jo konsulinės veiklos pradžioje, siekiant užmegzti bendradarbiavimą su vietos organizacijomis.

S. Lozoraitis patarė kalbant apie Lietuvos konsulato pripažinimą, padėkoti kanadiečiams už jų svarų indėlį padedant lietuvių tautai, kartu primenant, kad toks pripažinimas bus naudingas ir Kanadai, nes „jis didžiai palengvintų Kanados lietuvių aptarnavimą, pav. dokumentų išdavimo atžvilgiu“²³¹ ir šiais klausimais Kanados atstovams rūpintis nereikėtų.

S. Lozoraitis buvo patenkintas J. Žmuidzino darbu, dėkojo už jo aktyvų dalyvavimą pasitarimuose²³², bei tarėsi dėl visai LDT svarbių reikalų. 1971 m. balandį S. Lozoraitis savo laiške išdėstė pritarimą J. Žmuidzino pastangoms prašyti Kanados vyriausybės ir toliau nepripažinti Lietuvos inkorporacijos į SSRS. Visgi, J. Žmuidzino idėjas prašyti kanadiečių tartis su Maskva dėl Lietuvos išlaisvinimo, S. Lozoraitis pavadino „netikėtinu“ veiksmu, kuris tuometinėmis sąlygomis nebūtų buvęs įmanomas. Buvo siūloma siųsti daugiau kreipimusi į Kanados vyriausybę, bei kitas valdžios institucijas, o tai „norint padaryti svarbesnį įspūdį“ turėtų atlikti ne tik generalinis garbės konsulas, bet ir Baltų federacija, lietuvių, latvių ir estų bendruomenės.²³³

Kartais patarimų kaip dirbti ar pasielgti prašydavo ir pats S. Lozoraitis. Diplomatai dažnai susirašinėdavo ne tik dėl konsulinių konsultacijų, bet ir dėl nuomonių išsakymo. Po Lietuvos okupacijos praėjus 37 metams, J. Žmuidzinas Lietuvos laisvės klausimą vertino kur kas atsargiau. Susipažinęs su Aleksandro Štromo mintimis apie Kybartų aktus, diplomatas savo laiške S. Lozoraičiui išreiškė savo nuomonę, kad A. Štromas: „nepajėgia objektyviai vertinti

²³⁰ S. Lozoraičio 1962 m. birželio 27 d. laiškas J. Žmuidzinui // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 12, l. 16.

²³¹ S. Lozoraičio 1962 m. birželio 27 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 18.

²³² S. Lozoraičio 1965 m. balandžio 14 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 15, l. 25.

²³³ S. Lozoraičio 1971 balandžio 4 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 127.

mūsų emigracinės realybės, ypač nežino emigracinio gyvenimo patirties. <...> Laikau, kad jis yra per didelis optimistas dėl tariamo Sovietijos režimo vidinio silpnumo. Ir supuvę režimai iš inercijos gali ilgai išlaikyti“²³⁴. J. Žmuidzinas svarstė, kad A. Štomas po ilgų okupacijos metų neturėtų tikėti Kybartų aktų panaudojimo realumu, visgi Kybartų aktų panaudojimo galimybe tikėjo ne tik A. Štomas.

1978 m. rugpjūtį į J. Žmuidziną kreipėsi S. Lozoraitis prašydamas patarti, kas galėtų būti kandidatu perimti Kybartų aktus ir kas galėtų būti jaunesnis ir už Stasį Lozoraitį jaunesnįjį, kadangi S. Lozoraitis nebepažinojo naujosios kartos atstovų tinkamų tokiai atsakomybei.²³⁵ Pavyzdžiui, 1987 m. gegužės 2 d. laiške J. Žmuidzinui, S. Lozoraitis Jaunesnysis jo teiravosi, kaip reikėtų palaikyti lietuviškų organizacijų bendradarbiavimą su pavieniais lietuviais Lietuvoje.²³⁶ Bendravimo su lietuviais likusiais Lietuvoje klausimas buvo keliamas ne vieną kartą.

J. Žmuidzinui tekdavo būti ir LDT tarpininku bendraujant su VLIK'o atstovais (1969 m. sakė kalbą VLIK'o suvažiavime, kas buvo pagirta S. Lozoraičio kaip „objektyvių minčių išdėstymas nervingoje atmosferoje“²³⁷). Diplomatas taip pat rūpinosi lietuvių pilietybės ir jų kelionių bei susirašinėjimo su SSRS gyvenančiomis giminėmis klausimais, kuriuos kėlė ir VLIK'as „Gairėse dėl laisvųjų lietuvių santykiavimo su okupuota Lietuva“. Dėl šių klausimų buvo tartasi su LDT, nes J. Žmuidzinas šią poziciją turėjo pareikšti viešai²³⁸. Lietuvos generalinis garbės konsulas Kanadoje skatino VLIK'ą nedaryti jokių pareiškimų bendravimo su okupuota Lietuva atžvilgiu, nes tai gali „dar labiau pagriežtinti cenzūrą ir padidinti muitus“²³⁹. Kalboje, J. Žmuidzinas paryškino, kad VLIK'as kaip ir LDT turi pasisakyti prieš „tautiečių sambūrių ir organizacijų susirašinėjimą su atskirais meno žmonėmis Lietuvoje ar su tenykštėmis organizacijomis ir prieš visokius kultūrinius mainus, organizavimą grupinių ekskursijų į okupuotą Lietuvą <...>, nes Sovietijos valdantieji siekia visu pirma išmėginti lietuvius“²⁴⁰. Todėl J. Žmuidzinas teigė, kad nuo viešų kalbų apie bendravimą su užimta Lietuva reikėtų susilaikyti.²⁴¹

Apie buvusius Sovietų valdžios išbandymus lietuvių diplomatinėje erdvėje galima pastebėti ne tik tarp Kanados ir Lietuvos lietuvių bendravimo. Įtampa pasireiškėdavo ir dalyvaujant tarptautiniuose kultūriniuose renginiuose, kur Lietuvą diplomatai tarptautinėje erdvėje atstovaudavo kaip nepriklausomą valstybę.

²³⁴ J. Žmuidzino 1978 m. vasario 5 d. Pro memoria // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 16, l. 133.

²³⁵ S. Lozoraičio 1978 m. rugpjūčio 12 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 196.

²³⁶ S. Lozoraičio 1987 m. gegužės 2 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, b. 15, l. 39.

²³⁷ S. Lozoraičio 1969 m. spalio 27 d. laiškas J. Žmuidzinui // Ten pat, l. 97.

²³⁸ J. Žmuidzino 1965 m. gruodžio 16 d. Pro memoria // Ten pat, b. 61, l. 40.

²³⁹ J. Žmuidzino 1965 m. gruodžio 27 d. Pro memoria // Ten pat, l. 41.

²⁴⁰ J. Žmuidzino 1965 m. gruodžio 27 d. Pro memoria // Ten pat, l. 41.

²⁴¹ J. Žmuidzino 1966 m. gegužės 25 d. laiškas S. Lozoraičiui // Ten pat, l. 51.

Vienas svarbesnių renginių vykusių Kanadoje J. Žmuidzinui esant konsulu, buvo 1967 m. vykusi paroda „Expo-67“.²⁴² Nors „Expo“ parodos yra pasaulinės ir organizuojamos iki šiol, jos pritraukia didelį lankytojų skaičių, tad apie parodos dalyvius sužino ne tik vietinė bendruomenė, lietuviai gyvenantys Kanadoje, vis dėlto nenorėjo joje dalyvauti. Šis nusistatymas buvo paremtas nusivylimu ir noru parodyti savo protestą prieš Baltijos socialistinių respublikų vėliavų iškėlimą šiame renginyje.²⁴³

Parodoje Kanados lietuvių nenorėjo matyti ir SSRS delegacija, kuri dalyvaudama siekė okupuotų kraštų (tarp jų ir LTSR) diplomatinio pripažinimo. Norėdami įgyvendinti savo tikslą sovietai vengė į parodą įleisti Kanadoje gyvenančius lietuvius, kad jie „nesukeltų nereikalingo šurmulio“²⁴⁴. Visgi pats J. Žmuidzinas stebėjo lietuvių pasirodymą ir visą parodą vertino itin skeptiškai: „Mūsų pasirodymas tautiniais šokiais ir choru buvo silpnutis: blogiau šokant ir dainuojant mūsų parengimuose nesu patyręs“, o parodos priėmimas buvo dar smarkiau sukritikuotas: „Garbės ilgas stalas stovėjo prie pat scenos, kurioj taip spiegdami kažkokio orkestro trimitai ir trinksėjo būgnas su cimbolais, jog prie geriausių norų garbės svečiai negalėjo susikalbėti“²⁴⁵. Diplomatas neslėpė savo susierzinimo vykusia paroda, ką dar labiau paskatino Lietuvos himno giedojimo uždraudimas. Vargu ar J. Žmuidzinas būtų šitaip nusistatęs prieš rengiamą parodą ir jos renginius jei joje būtų dalyvavę ne po LTSR delegacija. Taigi, galima teigti, kad lietuviai išeivijoje dar nebuvo pasirengę laisvai bendrauti su lietuvių grupėmis iš SSRS, pastarieji kėlė nepasitikėjimą, baimę ir nežinojimą, kaip elgtis. Prieš Lietuvos TSR dieną Expo-67 parodoje buvo nusiteikusi ir Kanados lietuvių bendruomenė, kuri rinko lėšas, kad „The Montreal Star“ laikraštyje išspausdintų straipsnį „Lithuania is occupied country! Soviet union is lying again!“ („Lietuva – okupuota šalis! Sovietų sąjunga vėl meluoja!“) paneigiantį sovietų informaciją apie Lietuvą parodos metu²⁴⁶. Visgi, po parodos sovietai buvo nusivylę, kad renginiu nepavyko sukiršinti lietuvių išeivių, o okupacijos klausimas dar kartą iškilo į viešumą. Tačiau tai buvo ne vienintelis susidūrimas su Sovietų neapykanta tarptautiniuose renginiuose.

1971 m. birželio mėn. Montrealyje vykusioje pasaulinėje-tarptautinėje parodoje „Žmogus ir jo pasaulis“, kurioje etninių grupių paviljone dalyvavo ir Kanados lietuvių bendruomenė. Prie paviljono įėjimo kabojo lenta su pasisveikinimais įvairiomis kalbomis. Tarp jų ir lietuviškai. Lietuvos parodoje buvo vaizduojami gintaro dirbiniai, tautinės juostos ir papuošalai. Netoli etninių grupių paviljono parodoje buvo įsikūrusi Sovietų sąjunga, kuri savo

²⁴² Pro memoria, 1966 m. balandžio // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 1, l. 97.

²⁴³ Ten pat.

²⁴⁴ Set against drab Moscow, Lithuania positively sparkles // *The Telegram*, 1967 m. liepos 24 d., p. 10.

²⁴⁵ J. Žmuidzino Pro memoria, 1967 m. rugsėjo 6 d. // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 61, l. 102.

²⁴⁶ Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009, p. 121.

ekspozicijoje turėjo Vilniaus Gedimino pilies, Trakų pilies, Kuršių Nerijos atvaizdus. Ekspozicijoje kabojo įvairių respublikų vėliavos, tarp jų ir LTSR vėliava. Šioje parodoje įvyko incidentas, kurį sukėlė Sovietų sąjungos atstovai, nepasitenkindami etninių grupių paviljonu. Buvo pareikšta, kad iš etninių grupių paviljono turi būti nuimtos kabančios Ukrainos, Armėnijos, Estijos, Latvijos, Lietuvos, Slovakijos ir Lenkijos tautinės vėliavos bei herbai. Taip pat sovietų atstovai prieštaravo prieš giedamus šių tautų himnus. Sovietų ambasadorius Kanadai B. Mirošničenko parodos administracijos prašė etninių grupių paviljone iškelti ten esančių tautų komunistines vėliavas ir herbus. Paviljono vedėja M. Dvorsky buvo slovākų kilmės, gimusi Kanadoje. Tad ji atisakė pildyti rusų reikalavimus pareikšdama, kad „Kanada yra laisva šalis ir niekas negali būti priverstas klausyti kieno nors įsakymų. Paroda yra kultūrinė ir tautinė ir niekas negali būti priverstas įsimašyti su politika“²⁴⁷.

Pastebima, jog Kanados nacionaliniuose kultūriniuose renginiuose atsirasdavo galimybių dalyvauti reprezentuojant savo šalį ir lietuvių tautos simbolius. 1965 m. konsulas gavo Kanados nacionalinės parodos asociacijos pasiūlymą į tais pačiais metais rugpjūčio 20 d. vyksiančią parodą pateikti Lietuvos vėliavą, kadangi pirmoji parodos atidarymo diena buvo pavadinta „Kanadiečių vėliavų diena“²⁴⁸. Bendroji tų metų parodos tema buvo „Pasaulio vėliavos“, kur buvo tikimasi pristatyti kiekvienos pasaulio šalies vėliavas. 1967 m. Lietuvos konsulas sulaukė pasiūlymo iš Montrealio prekybos ministerijos, pateikti rengiamai parodai Lietuvos herbą, kuris būtų patalpintas nacionaliniame kambaryje kartu su kitų šalių herbais²⁴⁹. Abiejuose renginiuose konsulas J. Žmuidzinas nebuvo abejingas ir pasinaudojo galimybe pristatyti ir savo tautos simbolius. Taigi, šie prašymai, kad konsulas parūpintų parodoms savo valstybės simbolius yra dar vienas įrodymas, kad Lietuva tuo metu buvo pripažįstama ne tik politiniuose susirinkimuose, bet ir kultūriniuose renginiuose.

Tai ne vieninteliai atvejai, kai konsulas turėjo galimybę dalyvauti tarptautinėse parodose. Kituose renginiuose dalyvavimas būdavo mokamas, o tai, greičiausiai dėl nedidelių konsulato pajamų, galėjo būti neįgyvendinta. Tačiau svarbiausia būdavo pakvietimai. 1972 m. buvo gautas kvietimas dalyvauti Karališkosios žemės ūkio žiemos mugės 50-mečio parodoje Kanadoje, kurioje Lietuvos konsulatas buvo kviečiamas pristatyti savo šalies produkciją, turizmo galimybes. Užimamo ploto parodoje nuoma kainavo 110 dolerių²⁵⁰. Panašaus kvietimo sulaukta ir 1974 m., kur buvo kviečiama dalyvauti Kanados importo asociacijos organizuojamame metiniame renginyje. Kvietime siūlyta dalyvauti tarptautinėje konferencijoje

²⁴⁷ Sovietai užpuolė tautines mažumas Montrealio parodoje// *Dirva*, 1971 m. liepos 19 d., p. 5.

²⁴⁸ Nacionalinės Kanados parodos asociacijos 1965 m. gegužės 29 d. laiškas J. Žmuidzinui// LCVA, f. 665, ap. 1, b. 84, l. 5.

²⁴⁹ The Montreal Board of Trade // Ten pat, l. 17.

²⁵⁰ Royal Agricultural Winter Fair, 1972 m. gegužės 19 d.// Ten pat, l. 47.

reprezentuojant savo šalies nacionalinių patiekalų stalą, kurį pristatytų moteris dėvinti tautinį kostiumą. Šiame renginyje dalyvavimas taip pat buvo mokamas, vieno nario mokestis kainavo 10 dolerių.²⁵¹

Dar vienas pavyzdys, įrodantis Lietuvos diplomatų veržlumą išreikšti nepriklausomos Lietuvos poziciją, pasitelkiant tautinę atributiką, buvo siekis užmegzti derybas su NASA. Septintojo dešimtmečio pabaiga Amerikoje pasižymėjo vykdoma Apollo programa – NASA paleistų erdvėlaivių serija Mėnuliui tyrinėti. 1969 m. J. Žmuidzinas pritarė generalinio konsulo Čikagoje P. Daužvardžio iškeltai idėjai užmegzti ryšius su NASA dėl galimybės „nuvežti į mėnulį Baltijos vėliavas“²⁵². Šį siekį buvo tikimasi įgyvendinti su erdvėlaiviu Apollo XII, kurio misija į Mėnulį pradėta 1969 m. lapkričio 14 d. Be siekio į Mėnulį nugabenti Baltijos šalių vėliavas, J. Žmuidzinas tikėjosi išsiderėti dėl galimybės nusiųsti ir „Lietuvos Diplomatinijos Šefo pareiškimą, lietuvių tautos vardu tartą“²⁵³. Galimybę užmegzti derybas su NASA, J. Žmuidzinas siūlė pasitelkiant bendradarbiavimą su generaliniu garbės konsulu Los Andžele J. Bielskiu. Jis pasirinktas todėl, kad anot J. Žmuidzino, tuo metu Los Andžele buvo nemažai lietuvių, mokslo ir technologijų specialistų, kurie buvo prisidėję prie Apollo XI skrydžio. J. Žmuidzinas pro memorijoje pabrėžia, kad šios derybos turėjo būti vykdomos nedelsiant ir slapta. Pasak konsulo, „šis reikalas“ galėjo būti atliekamas be „kongresmenų įsikišimo“. Šią mintį konsulas iškėlė remdamasis pastebėtais NASA svarstymais spaudoje, kur buvo keliamas klausimas, kurių valstybių vėliavas gabenti į Mėnulį. Buvo sprendžiama gabenti Jungtinių Tautų narių vėliavas arba tų valstybių, kurios buvo akreditavusios savo atstovus JAV. Prieš derybas LDT turėjo išsiaiškinti, kokios vėliavos buvo nugabentos į Mėnulį su Apollo XI ir tuomet pradėti derybas dėl Baltijos šalių vėliavų klausimo, kuris J. Žmuidžino apibūdintas kaip: „didelis moralinis kapitalas mums“.

Aktyvią J. Žmuidzino veiklą įrodo jo išrinkimas Lietuvių Bendruomenės Tarybos nariu. 1973 m. gegužės 19-20 d. vykusiuose JAV lietuvių bendruomenės VII Tarybos rinkimuose, Vakarų apygardoje, J. Žmuidzinas išrinktas tarybos nariu, kurią sudarė 42 nariai²⁵⁴.

J. Žmuidzinas vizituodavo lietuvius gyvenančius įvairiuose Kanados miestuose: Hamiltone, Delfyje, Vindsore, Sent Katerinse, Otavoje.²⁵⁵ Taip pat 1978 m. dalyvavo Pasaulio lietuvių dienoje Toronte, bei Penktojoje dainų šventėje, kur išsakė savo mintis apie lietuvių laimėjimus, bei gresiančius pavojus. Šiame renginyje generalinis garbės konsulas siekė parodyti, kad net „išblokštasis lietuvis nėra praradęs tautinio bendravimo pajutimo. <...> Šios dienos yra

²⁵¹ Canadian Importers Association, 1974 m. kovo 14 d.// LCVA, f. 665, ap. 1, b. 84, l. 52.

²⁵² Pro memoria, 1969 m. rugsėjo 24 d./slaptai// Ten pat, b. 62, l.18.

²⁵³ Ten pat.

²⁵⁴ Išrinkus Lietuvių Bendruomenės VII Tarybą// *Aidai*, 1973 m. birželis, Nr. 6, p. 274.

²⁵⁵ J. Žmuidzino 1963 m. sausio laiškas „Tėviškės žiburiams“ // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 8, l. 22.

pasaulio lietuvių vienybės simbolis ir atspara prieš pavergėją, nes masinis susitelkimas mus įgalina rusinamos, grobiamos ir nutildytos tautos vardu <...> priminti pašaliečiams daromą Lietuvai smurtą.²⁵⁶

Apibendrinat galima teigti, jog J. Žmuidinas neapsiribojo vien konsuliniu darbu. Lietuvos generalinis garbės konsulas buvo aktyvus visuomenininkas, siekiantis Lietuvos laisvinimo bylą kelti ir viešinti ne tik diplomatine veikla, bet ir kūryba. Išanalizavus archyve esančius dokumentus, visgi galima teigti, kad aktyviausia visuomeninė šio diplomato veikla buvo jo konsulinės veiklos pradiniam etape.

²⁵⁶ J. Žmuidzino 1978 m. birželio 11 d. kalba Pasaulio lietuvių dienose // LCVA, f. 665, ap. 1, b. 9, l. 73.

IŠVADOS

1. J. Žmuidzinai į Lietuvos diplomatinės veiklos įsitraukė iš karto po studijų Prancūzijoje, kai dar 1930 m. tapo Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje vicekonsulu. Įgavęs diplomatinio darbo patirties, J. Žmuidzinai 1932-1937 metais buvo paskirtas vicekonsulu ir konsulinio skyriaus vedėju Lietuvos pasiuntinybėje Londone, tačiau dėl asmeninių priežasčių pasiprašė perkeltas ir 1937 m. grįžęs į Lietuvą, iki Lietuvos okupacijos dirbo konsulu, pirmuoju pasiuntinybės sekretoriumi to meto centro įstaigoje, Kaune.
2. 1962 m. pradėjęs darbą Kanadoje Žmuidzinai pirmiausia išsiaiškino Kanados užsienio politikos prioritetus. Siekdamas iškelti Lietuvos laisvinimo bylos klausimą J. Žmuidzinai aktyviai bendradarbiavo su Kanados valdžios institucijomis. Palankesnis diplomatinis J. Žmuidzino veikimas pastebimas po J. Diefenbakerio tapimo Kanados ministru pirmininku. Šis Progresyviųjų konservatorių politikos atstovas pasižymėjo aiškiai išsakoma priešiška pozicija Baltijos šalių okupacijos klausimu. Tai sudarė prielaidas J. Žmuidzinui aktyviau kelti Lietuvos laisvinimo bylą. Tačiau pastebima, jog įsigalėjus liberalų valdančiajai jėgai, Kanados pozicija Baltijos šalių konsulatų atžvilgiu pasikeitė siekiant išlaikyti stabilesnius santykius su Sovietų Sąjunga, orientuojantis į ekonominio bendradarbiavimo palaikymą. J. Žmuidzinui tapus Lietuvos generaliniu garbės konsulu, santykių užmezgimas su Latvijos ir Estijos konsulais bei bendra veikla esant tokiai pačiai konsulatų padėčiai, buvo būtina norint sustiprinti savo pozicijas Baltijos valstybių laisvinimo byloje. Didelį indėlį stiprinant diplomatinę Lietuvos poziciją Kanadoje turėjo J. Žmuidzino tvirta ir atkakli nuostata konsulato veiklos finansavimo klausimu, kuri sukeldavo interesų susikirtimų tarp konsulo ir LDT.
3. J. Žmuidzino diplomatinis darbas Kanadoje pasižymėjo ne tik aktyvia politine veikla, bet ir dalyvavimu visuomeninėje veikloje. Aktyvi J. Žmuidzino kūrybinė ir mokslinė, publicistinė veikla lietuviškoje spaudoje pastebima dar iki tampa konsulu. Nuolatinis bendradarbiaudamas su spaudos atstovais vyko ir Kanadoje, kurioje J. Žmuidzinai palaikė ryšius su vietos lietuvių spauda, bei su populiariausiais kanadiečių periodiniais leidiniais. Diplomatas atliko ne tik publicistinį darbą, bet kartu kūrė literatūrinius kūrinius, rašė mokslinius darbus. Atsakingas ir daug laiko užimantis diplomatinis darbas, neleido J. Žmuidzinui aktyviau įsitraukti į kūrybinę veiklą, kas dar sykį įrodo Lietuvos generalinio

garbės konsulo užsibrėžtą tikslą atsakingai skelbti Lietuvos laisvinimo bylos klausimą. J. Žmuidzino ryšiai, dažni kanadiečių organizacijų bei politikų kvietimai atstovauti Lietuvą oficialiuose priėmimuose, rodo, kad Lietuva buvo pripažįstama ne tik politiniuose susirinkimuose, bet ir kultūriniuose renginiuose. Toks ryšių užmezgimas buvo reikšmingas ne tik Lietuvos generaliniam garbės konsulatui Kanadoje, bet ir visai LDT, visai Lietuvos laisvės bylai.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Šaltiniai

1. Lietuvos generalinis konsulas Toronto // LCVA, f. 665, ap. 1.

Periodinė spauda

1. Atsiųsta paminėti// *Aidai*, 1969 m. rugsėjis, Nr. 7, p. 323.
2. Baltic states „independence“ celebrated // *The Citizen*, 1980 m. liepos 7 d., 48.
3. Baltijos konsulų pagerbimas Ottawoje // *Nepriklausoma Lietuva*, 1977 m. kovo 23 d., p. 1.
4. Best J. Paradox: diplomats without a country // *Ottawa journal*. 1980 m. birželio 13 d., p. 10.
5. Canada recognizes Baltic Consulates // *The Telegram*, 1962 m. lapkričio 3 d., p. 14
6. Danys J. V. Baltijos konsulatai Kanadoje. Sovietų pastangos juos uždaryti // *Tėviškės žiburiai*, 1988 m. gegužės 31 d., p. 3.
7. Diefenbaker įvykdė savo pažadą // *Draugas*, Nr. 46, 1962 m. rugpjūčio 20 d., p. 1.
8. Diplomatinis laimėjimas // *Tėviškės žiburiai*. 1962 m. rugpjūčio 23 d., Nr. 34 (658), p. 1.
9. Diplomatus atlyginimas // *Naujienos*, 1969 m. gruodžio 19 d., p. 3.
10. Frolick slaps liberals over Baltic states // *The Telegram*, 1962 m. birželio 12 d., p. 45.
11. Human rights grow into great issue. Our strategy clears // *Ottawa journal*, 1977 m. kovo 10 d., p. 2.
12. Išrinkus Lietuvių Bendruomenės VII Tarybą// *Aidai*, 1973 m. birželis, Nr. 6, p. 274.
13. Janauskas G. Kanados lietuvių bendruomenės politinės veiklos kryptys 1954-1990 m. // *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 1, p. 40.
14. Keturakis R. Jonas Žmuidzinis // *Suvalkija*. 2009, Nr. 1 (40), p. 20.
15. Lietuvių talka Kanados premjerui // *Tėviškės žiburiai*. 1962 m. rugsėjo 6 d., Nr. 36 (660), p. 1.
16. Lietuvos laisvinimo fronte // *Tėviškės žiburiai*. 1962 m. spalio 18 d., Nr. 42 (666), p. 1.
17. Minister Tells Crowd. PM's reply to Soviet Wins Cheers at Rally // *The globe and mail*, 1962 m. birželio 15 d., p. 9.
18. Ministeris, politika ir auksas // *Tėviškės žiburiai*, 1968 m. sausio 18 d., p. 2.
19. Pabaltijo auksas išgelbėjo britų auksą // *Vienybė*, 1967 m. gruodžio 8 d., p. 1.

20. Prisiminimas grįžtančiųjų į jaunystės miestą // *XXI amžius*, 1998 m. liepos 8 d., Nr. 53, p. 10.
21. Set against drab Moscow, Lithuania positively sparkles // *The Telegram*, 1967 m. liepos 24 d., p. 10.
22. Sovietai užpuolė tautines mažumas Montrealio parodoje // *Dirva*, 1971 m. liepos 19 d., p. 5.
23. Sugrįžimas į jaunystės miestą // *Kauno diena*, 1998 m. birželio 10 d., Nr. 133, p. 5.
24. Sukanka 100 metų, kai gimė diplomatas, rašytojas Jonas Žmuidzinas (1898-1989) // *Tarp knygų*, 1998 m. birželio 4 d., p. 47.
25. Štromas A. Kas laikomas sovietų piliečiu? // *Tėviškės žiburiai*, 1979 m. liepos 5 d., Nr. 27 (1534), p. 2.
26. „The Washington post“ rašo apie Baltijos valstybių diplomatus // *Naujienos*, 1970 m. lapkričio 21 d., l. 1.
27. Trijų pasiuntinių 1939 m. lapkričio 2 d. memorandumas užsienio reikalų ministrui // *Metmenys*. 1979, Nr. 37, p. 158.
28. Trys didieji įvykiai // *Tėviškės žiburiai*, 1977 m. kovo 3 d., Nr. 9 (1412), p. 2.
29. Trumpai iš visur // *Laiškai lietuviams*, 1989 m. gegužės 8 d., Nr. 33, p. 287.
30. Jonas Žmuidzinas // *Lietuvių enciklopedija*. Boston: 1966, T. 35, p. 388-389.

Internetiniai šaltiniai

1. Garbės konsulatai Kanadoje // <http://www.ca.mfa.lt/ca/lt/atstovybe/garbes-konsulai> [žiūrėta: 2015-02-16]
2. Vienos konvencija dėl konsulinių santykių // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=35764 [žiūrėta: 2015-02-11]

Literatūra

1. Bačkis S. A. Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11) // *Istorija: Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 1997, Nr. 36.
2. Bačkis S. A. *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: 1999.
3. Budrevičius K. *Prisimenam „Aušrą“*. Toronto: Danaitis Associates, 1990.
4. Eretas J. *Išėivijos klausimas*. Roma, 1974.
5. Feltham R. G. *Diplomatijos vadovas*. Vilnius: Versus aureus, 2009.

6. Gabrys-Paršaitis J. *Tautos sargyboj. Atsiminimai*. (sudarytojas L. Saldukas). – Vilnius: Versus aureus, 2006.
7. Glazov J. *Canadian policy toward Krushchev's Soviet Union*. Montreal, 2002.
8. Janauskas G. „Baltų korta“ Kanados ir Sovietų sąjungos santykiuose 1957-1963 m. // *Lietuvos istorijos metraštis. 2005metai. I*. Vilnius: LII, 2006.
9. Janauskas G. *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX a. 6-9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2009.
10. Janauskas G. Nepriklausomų valstybių reliktas: Pabaltijo kraštų garbės konsulai Kanadoje XX a. 8-9 dešimtmečiuose // *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
11. Jonušauskas L. *Likimo vedami. Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla 1940-1991*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2003.
12. *Lietuvos diplomacija XX amžiuje*. Vilnius: Vaga, 1999.
13. Lozoraitis K. Žvilgsnis į vilties diplomaciją egzilyje // *Lietuvių diplomacija išeivijoje 1940-1991*. Vilnius: Versus aureus, 2007.
14. Petraitytė-Briedienė A. *Tylieji priesaikos riteriai. Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
15. Petraitytė-Briedienė A., *Lietuvos diplomacijos tarnybos šefas Stasys Lozoraitis (1940-1983): monografija*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
16. Skirius J. *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001.
17. Vaičiulaitis A. *Knygos ir žmonės*. Vilnius: Vaga, 1992.